

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Švédská účast ve třicetileté válce

Daniel Metlička

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Švédská účast ve třicetileté válce

Daniel Metlička

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Obsah

1 Úvod	5
2 Švédsko před vstupem do třicetileté války	9
2.1 Politický vývoj Švédska před třicetiletou válkou	9
2.2 Hospodářský vzestup Švédska	12
2.3 Švédsko-polská válka.....	14
3 Válka 1630-1635	20
3.1 Švédský vstup do války.....	20
3.2 Pod vedením Gustava II. Adolfa.....	23
3.3 Rok 1632 a bitva u Lützenu	27
3.4 Roky 1633-1634 a bitva u Nördlingenu.....	33
4 Válka 1635-1648	36
4.1 Diplomatická aktivita Francie	36
4.2 Pražský mír.....	36
4.3 Válka v letech 1635-1636	37
4.4 Gallasova ofenzíva z let 1637-1638.....	40
4.5 Bannérova ofenzíva z let 1638-1641	41
4.6 Torstensonova válka 1642-1645	45
4.7 Poslední roky války.....	51
5 Vestfálský mír	53
6 Závěr.....	54
7 Seznam použité literatury.....	56
8 Summary	57

1 Úvod

První polovina 17. století bylo obdobím všeobecné společenské krize, sahající od náboženské netolerance přes krizi politickou a hospodářskou, jenž vyvrcholila vypuknutím konfliktu, který do té doby neměl v lidských dějinách obdoby. České stavovské povstání odstartovalo konflikt, který se na samém počátku jevil jako střet náboženský v rámci jednoho soustátí, ale pozdější události proměnily lokální záležitost na konflikt celoevropský, kterým se třicetileté válka bezesporu stala.

Příčiny vzniku tak rozsáhlého a dlouhého konfliktu v lidských dějinách můžeme hledat už na počátku 16. století, kdy vyvrcholila nespokojenost s praktikami katolické církve otevřenou kritikou Martina Luthera. To spustilo lavinu událostí, jenž uvrhly Německo do válečného konfliktu, který skončil až v roce 1555 Augšpurským mírem.

Klid zbraní vydržel do 80. let 16. století, kdy se začal náboženský konflikt znova rozhořivat. Proběhla série izolovaných střetů, které vytvářely prostor pro krajní řešení. Vyvrcholily založením Protestantské Unie v roce 1608 a o rok později založením Katolické Ligy.

Náboženské rozpory se projevovaly i v českých zemích, kde byly potlačována náboženská svoboda i práva stavů na volbu krále. Tyto okolnosti zapříčinily, že skupina protestantů, pod vedením Jindřicha Matyáše Thurna, 23. května 1618 provedla třetí pražskou defenestraci, již začal třicetiletý konflikt.

Povstání rychle přerostlo v ozbrojený konflikt mezi císařem a českými stavy. Stavovská armáda měla zpočátku mírně navrch a dokázala se přiblížit až k Vídni, ale zásahy císařského vojska na českém území, byl postup stavů zastaven. Generální sněm zvolil v roce 1619 novým českým králem Fridricha Falckého. Jeho volba urazila saského kurfiřta Jana Jiřího, který se přidal na stranu císaře. Válka pokračovala i po porážce stavovského povstání.

Jako nový aktér se na bojišti se objevilo Dánsko, které bylo v boji proti císaři podporováno Nizozemím, Anglií a Francií. Tato první protihabsburská koalice stvrzená v roce 1625 v Haagu měla vysoké ambice, ale sled nečekaných událostí kompletně změnil situaci. Anglie se dostala do vnitrostátních problémů, její účinkování v koalici bylo pouze sporadické a do bojů vůbec nezasáhla. Nizozemí mělo vlastní problémy ve válce o nezávislost se Španělskem, která trvala již 50 let a stále to nevypadalo, že bude v blízké době rozhodnuta. Válečných akcí se proto chopilo Dánsko a již v roce 1626 zahájilo vojenské operace na německém území. Přes počáteční úspěchy nebylo brzy pochyb o tom, že Dánsko není schopno zastavit císařské armády, které měly finanční podporu Španělska. Ještě v roce 1626 prohrál dánský král v bitvě u Lutteru a otevřel tím cestu k postupu na Jutský poloostrov dvěma vynikajícím generálům, Tillymu a Valdštejnovi.

Porážka Dánska byla dokonána v roce 1628 a dánskému králi Kristiánovi IV. nezbývalo nic jiného, než přijmout relativně mírnou mírovou smlouvu. Lübecký mír 22. května 1629 potvrdil vládu císaře v celé Německé říši a následně mohl prosazovat v plné síle vlastní politiku. Valdštejn si v severním Německu upevnil pozici, jako generál moře-oceánu a začal budovat císařské loďstvo. Tyto změny ve sféře zájmu Švédska a francouzský diplomatický zásah do švédsko-polské války nakonec donutily Gustava II. Adolfa ke vstupu do války proti císaři, jenž v nepříliš vhodné chvíli odvolal svého nejlepšího generála Valdštejna.

Hlavním cílem mé práce je zhodnotit pozici Švédska ještě před samotným začátkem třicetileté války a jeho postupnou proměnu pod vládou Gustava II. Adolfa. V dalších kapitolách jsem se zaměřil na samotnou účast v tomto konfliktu, pro Švédy často známém jako německá válka. Prezentace a analýza probíhá od vstupu švédských jednotek na německé území, prvních vojenských a diplomatických úspěchů, přes smrt krále v bitvě u Lützenu a následné obtížné období pro Švédsko. Důležitým bitvám, které často změnily

nejen vojenskou, ale i politickou situaci v Říši, jsem se taktéž věnoval a zhodnotil jejich důsledky. V základních obrysech je též naznačena strategie používaná jednotlivými vojevůdci, převážně švédskými.

Nemalý podíl zahrnuje hodnocení diplomatických jednání Švédska v průběhu války, ale také jeho spojence Francie. V poslední části mé práce je stručně shrnut a zhodnocen obsah mírových smlouv z Osnabrückeru a Münsteru, které konflikt ukončily.

Při zpracování tématu jsem nejvíce čerpal z publikace Petera H. Wilsona, *Europe's Tragedy: a History of the Thirty Years War*, která na bezmála tisícovce stránek prezentuje události vedoucí k třicetileté válce a celý její průběh z pohledu všech zúčastněných stran. Tato publikace mi pomohla při tvorbě struktury velké části mé práce a stala se jejím základním pilířem. Publikaci bych doporučil všem zájemcům historie o období třicetileté války.

Druhou a neméně důležitou publikací je spis Williama P. Guthrieho, *The later thirty years war: from the battle of Wittstock to the Treaty of Westphalia*. Tato kniha mi pomohla v utvoření historické linie od roku 1635 až do konce třicetileté války, převážně z vojenského a taktického hlediska. Publikace vyniká převážně bohatou přílohou, ve které najdeme údaje o počtech vojáků, velitelích uskupení, jejich taktickém rozložení a umístění v bojovém plánu bitvy. Kniha je důležitým zdrojem informací pro všechny zájemce o vojenskou historii, neboť bitvám je zde věnována více jak polovina rozsahu stran.

Šestidílný spis Václava Lívy, *Prameny k dějinám třicetileté války 1618-1648*, mi pomohl k pochopení války z pohledu soudobých lidí. Tyto chronologicky řazené svazky mi přiblížily jednotlivé události týkající se Čech a Moravy v kontextu evropského konfliktu a odhalily činy a náklady jednotlivých armád na českém území.

Mezi další důležitou literaturu řadím díla autorů Nilse Ahnlunda, Gustav Adolf král švédský, a Michaela Robertse, Gustavus Adolphus and the Rise of Sweden, jenž se zabývají Švédskem za vlády Gustava II. Adolfa a přibližují tuto významnou historickou postavu své doby. Rozebírají jeho povahu, způsob rozhodování a vládnutí. Vysvětlují z jakých důvodů se Gustav II. Adolf rozhodl vstoupit do třicetileté války, která se mu stala osudnou, boje s vlastním strýcem o švédskou korunu a jiné konflikty, kterých se Švédsko za jeho vlády účastnilo.

2 Švédsko před vstupem do třicetileté války

2.1 Politický vývoj Švédska před třicetiletou válkou

Po smrti Jana III. roku 1592 se na švédský trůn dostal jeho syn Zikmund III., v té době již král polský a velkokníže litevský a vzniká personální unie Polska a Švédska. Tento vývoj se nelíbil jeho strýci Karlu a také říšské radě, které se mladý panovník znelíbil zaváděním katolictví. Opozice rychle nabírala na síle a v roce 1599 byl Zikmund sesazen a na jeho místo nastoupil jeho strýc Karel, jako král Karel IX.

Nový král se snažil obnovit švédsko-polskou unii, ale z válek těchto dvou států nebylo jasného vítěze. Dále vedl válku proti Rusku a také proti Dánsku v kalmarské válce. Této války se poprvé účastnil i Karlův syn Gustav Adolf: „Na jaře roku 1611 byl Gustav Adolf na jedné schůzi v Örebro podle tehdejšího mravu prohlášen ‚zralým‘ nebo, jak se praví, ‚do té míry mužem, že je s to nosit zbraň‘.“¹

Války probíhala zvláštním způsobem i na tehdejší poměry: „Tentokrát bylo útočníkem Dánsko. Kristián IV., který zahájil boj po způsobu středověkých rytířů odpovědným listem, poslaným po heroldovi, počítal, že v příznivém případě by mohl přivést Švédsko pod své žezlo; ve větší pevnost základů Karlovy říše nevěřil. Avšak ani ve Švédsku se nedíval takřka nikdo na tuto válku jako na válku obrannou.“² Kristián se snažil o opětovné vytvoření švédsko-dánsko-norského státu pod svojí vlastní osobou, jako tomu bylo na začátku 16. století, než Gustav Eriksson zahájil povstání právě proti Dánsku a později se stal králem jako Gustav I. Vasa.

Hrůzy této války dokládá její nepsané pravidlo: „Tak kázal válečný zákon, ctěný za této války oběma stranami: ‚Loupit, pálit, zabíjet!‘“³ Karlův

¹ AHNLUND, Nils, *Gustav Adolf král švédský*, Praha 1939, s. 22.

² Tamtéž, s. 22.

³ Tamtéž, s. 24.

syn Gustav⁴ si ve válce vedl dobře: „Obsazením Borgholmu dobyl Gustav nazpět ostrov Öland. To byla poslední dobrá zpráva, již mohl potěšit otce.“⁵ Král Karel IX. zemřel 30. října 1611 a již brzo po smrti krále se začalo mluvit o králi novém a to o Gustavu Adolfovi.

Gustav byl i přes svoji nezletilost, zletilosti by dosáhl v roce 1618, zvolen novým králem: „Stavové však prohlásili, že jsou přesvědčeni, že to, co mu chybí na letech, nahradí jeho rozumnost.“⁶

Kalmarská válka přes úmrtí krále a nástup nového pokračovala a zásadních změn se na bojišti již mnoho neudálo, a tak v roce 1613 podepsaná mírová smlouva v Knäaredu ukončila tento, pro Dány vítězný, konflikt. Podmínky míru byly tvrdé: „Smlouva stanovila platby Švédsku válečné odškodnění ve výši jednoho milionu riksdalerů,⁷ a dokud částka nebyla zaplácena, Dánsko dostalo zástavou Älvsborg, ústí řeky Göty a přilehlé oblasti.“⁸ Během války bylo také zničeno nové město Göteborg,⁹ které mělo v původních plánech nahradit Älvsborg, jako hlavní přístav pro Švédsko. Dánové také doufali, že podmínky míru jsou natolik tvrdé, že je Švédsko nebude schopné splnit a všechna ve smlouvě uvedená místa přejdou pod vládu Kodaně.

Švédsko nakonec bylo schopno požadovanou částku sehnat před vypršením ultimáta na propadnutí území díky pomoci z Nizozemí, jež poskytlo vydatné půjčky: „Když byl Älvsborg v lednu 1619 znovu získán za platbu čtvrté splátky, Švédsko se ocitlo v dluhu čtvrt milionu, které dlužilo Nizozemí. Celá záležitost ukázala švédskou finanční slabost.“¹⁰

⁴ V kalmarské válce bylo mladému princovi 17 let.

⁵ AHNLUND, s. 24.

⁶ Tamtéž, s. 25.

⁷ Riksdaler – je švédský ekvivalent pro německý říšský tolar. Často je užívána zkratka rdr.

⁸ ROBERTS, Michael, *Gustavus Adolphus and the rise of Sweden*, London 1973, s. 42.

⁹ Město bylo založeno roku 1603 švédským králem Karlem IX. a roku 1611 bylo Dány zničeno.

¹⁰ ROBERTS, s. 43-44.

V roce 1611, kdy Švédsko bojovalo s Dány na vlastním území, bojovaly švédské jednotky také v Rusku, kde se snažili zastavit postup Polských nepřátel. V krizové situaci, v jaké se Rusko bezesporu nacházelo, bylo rozhodnuto o změně na carském trůně: „Na jaře roku 1611 ruská ‚národní obrana‘, shromážděná v Moskvě a nedůvěřující v úspěch domácích vládců, zvolila švédského prince Gustava Adolfa za ruského cara a velkovévodu.“¹¹ Volba byla neplatná, ale vrchní velitel švédských vojsk, Jakub de la Gardie, uzavřel s vrchností smlouvu, ve které vrchnost pokládala švédského krále za svého ochránce a mohla zvolit jednoho z jeho synů za ruského cara, za předpokladu, že s tím budou souhlasit i ostatní ruské kraje. Zraky padly na Gustava Adolfa, obzvlášť poté co se stal švédským králem. Gustav se o carský trůn aktivně zajímal, ale politická situace mu tuto možnost nedovolovala. Byl proto vybrán jeho mladší bratr: „Avšak na konec, ještě než Karel Filip dospěl vůbec k hranicím, nastal v událostech na východě takový obrat, že myšlenka na jakousi švédskou sekundogenituru na ruské půdě ztratila jakýkoliv podklad. Švédsko se tím však zapletlo do nových bojů, jež skončily teprve roku 1617 mírem ve Stolbově.“¹² Mír byl sjednán za nizozemského prostřednictví: „V podmínkách v míru ze Stolbově (27. února 1617) se Švédsko zřiká nároků na ruský trůn prostřednictvím Karla Filipa, a také se vzdává požadavků na Novgorod a Pskov, ale získává celé provincie Kexholm¹³ a Ingrii se jejich silnými pevnostmi Kexholm, Nöteborg, Jama, Ivangorod a Kopore.“¹⁴ Tyto zisky zajistily východní pobřeží Baltu plně do švédských rukou.

Další a poslední nepřímý konflikt s Polskem se udál v Livonsku, který probíhal v letech 1611-1616. Švédové sice získali důležitou pevnost Dünamünde, ale jinak válka další bitvy nenabídla: „Od konce roku 1618 se

¹¹ AHNLUND, s. 28.

¹² Tamtéž, s. 29.

¹³ V češtině je Kexholm také znám pod jménem Korelský újezd.

¹⁴ ROBERTS, s. 47.

kampaň vytrácela, před koncem roku bylo podepsáno příměří v Tolsburgu které přivedlo válku k neslavnému konci.“¹⁵

2.2 Hospodářský vzestup Švédska

Vlastní švédský stát se zrodil oddělením od Dánska-Norska v roce 1523 a díky tvrdým přírodním podmínkám to byla relativně zaostalá země: „Švédsko na začátku sedmnáctého století zrovna nevypadalo jako od přirozenosti dobytelský stát; jeho hubené lidské zdroje, celkem asi jeden a čtvrt milionů ve Švédsku a Finsku, nevyvažovaly žádné větší hospodářské výhody. Výjimku tvořily snad jen měděné doly ve Falunu, železné doly Bergslagenu a s nimi související manufakturní podnikání, které doplňovaly potenciál jinak převážně zemědělské severské společnosti.“¹⁶

Ani další odvětví hospodářství státu se nemohlo rovnat západním zemím, jakými bylo Nizozemí, Anglie, či Francie. Pro rozvoj základního hospodářství 17. století nebyla dostatečná ani infrastrukturní síť, která se v této době nacházela pouze v těsné blízkosti velkých měst. Mezi největší problémy spadal směnný obchod: „Převažoval směnný obchod a platby v naturáliích se používaly u všech typů obchodů, dokonce i ve státní správě.“¹⁷ Směnný obchod dále brzdil rozvoj Švédska v ohledu vojenském, neboť nedostatek finančního kapitálu znemožňoval platbu žoldu vojsku, či verbování dobrovolnické armády. Ta se stala pro Gustava Adolfa vojenským základem a byla švédskou armádou používána až do roku 1635, kdy byla většina dobrovolníků propuštěna a válka na německém území se vedla z drtivé většiny žoldněřskými jednotkami.

I přes znatelnou zaostalost Švédska, se již za vlády Karla IX, ale hlavně za vlády Gustava II. Adolfa, podařilo proměnit Švédsko v hospodářsky silný stát. Hlavní zásluhou na této proměně měla těžba dřeva, železa a mědi. Dřevo

¹⁵ ROBERTS, s. 49.

¹⁶ MUNCK, Thomas, *Evropa sedmnáctého století 1598-1700*, Praha 2002, s. 85.

¹⁷ Tamtéž.

bylo vyváženo do Nizozemí, kde se z něj vyráběly nejlepší lodě své doby. Z tohoto obchodu těžily obě země a dopomohlo jim to k tomu, aby se obě země staly, ač na krátkou dobu, evropskými velmocemi.

Jak již bylo řečeno výše, velkou zásluhu na rozvoji Švédska nesou objevené doly na měď ve Falunu a na železo v Bergslagenu. Pro těžbu a zavedení výrobních postupů byli povoláni zahraniční experti: „Přišli z Lutychu nebo z Amsterodamu, nebo v několika málo případech z Německa: muži se jmény, která byla již známá, nebo se měla stát - Anton Monier, bratři Bescheové, Siegrothové, a především skvělý obchodník a zbrojář Ludvík de Geer, s jeho široce rozvětveným evropským známostmi, a mnozí z nich se natrvalo usadili ve Švédsku.“¹⁸ Ale samotná těžba by k rozvoji nepostačovala: „A konečně, jeden z Gustavem dovezených odborníků, Govert Silentz, kolem roku 1620 představil nový proces zjemňování mědi, který výrazně zlepšil kvalitu švédských měděných plátů.“¹⁹

Přes značný pokrok v hospodářství se hlavní problém nacházel v nedostatečném kapitálu, a to nejen díky směnnému obchodu. Od nástupu Gustava Adolfa na trůn získalo Švédsko prakticky celé východní pobřeží Baltu od Kexholmu přes Rigu až k Wismaru, Stralsundu a části Pomořan, což zaručilo Švédsku nadvládu nad Baltem a ruským obchodem až do doby, než po roce 1700 Petr I. porazil Karla XII. v severní válce.²⁰

Všechny tyto skutečnosti dopomohly k tomu, že se mohlo Švédsko utkat, prakticky samo, s habsburským blokem a jeho spojenci v roce 1630. Zajistit si ve válce své cíle, ale dále pokračovat v bojích, díky kterým vznikl mýtus neporazitelné švédské armády, který přetrvával až do bitvy u Poltavy roku 1709. V té samé době také končí velmocenské postavení Švédska v Evropě.

¹⁸ ROBERTS, s. 119.

¹⁹ Tamtéž, s. 121.

²⁰ MUNCK, s. 152.

2.3 Švédsko-polská válka

Švédsko-polská válka z let 1621-1629 byla dalším důležitým konfliktem pro švédského krále, který zde zdokonaloval vojenskou taktiku. Tento konflikt měl vyřešit otázku, kdo je právoplatným vládcem Švédska, jestli je to polský král Zikmund III. nebo jeho bratranec Gustav Adolf. Byla zde také otázka, protestantismu v Německu, kde již probíhala první fáze třicetileté války. Ani švédskému králi neunikly události z českých zemí, ale doufal v jednotu protestantů a zastavení císaře a celé Ligy v Německu. Rozepře mezi oběma panovníky vyvolala u Gustava Adolfa nutkání vyřešit tento spor razantně, a tak se rozhodl k preventivnímu útoku.

Tento útok byl veden na Rigu, aby posílil své postavení v celém Baltském moři: „V červenci 1621 přistál s armádou v ústí řeky Daugavy²¹ a o dva měsíce později obsadil Rigu.“²² Zásah byl zvolen i z důvodu polské války s Turky: „Jeho patrná snaha využít nesnází Polska za jeho boje s Turky, s tímto společným úhlavním nepřítelem všeho křesťanstva, vzbudilo na nejednom místě protesty, velmi hlasitě vyjadřované. Gustavu Adolfovi byl předpovídán osud Františka I. před Pavíí.“^{23,24}

Po zisku Rigy a celého Livonska²⁵ se Gustav Adolf snažil přimět Zikmunda, aby podepsal mírovou smlouvu, neboť nevěřil, že příměří by tento spor urovnalo. Jednání byla vedena velice tvrdohlavě z obou stran. Dlouhá jednání a klid zbraní se střídali s válečnými výpravami a toho dokázali využít polští vyjednavací. Neustálým protahováním jednání z formálních důvodů, se snažili zajistit svému králi lepší postavení a oddalovat konflikt, do té doby, než bude připraven vést válku pouze proti Gustavu Adolfovi. Velice trefně se

²¹ Dougava nebo také Německý Důna, je řeka pramenící v Rusku a ústící v Rižském zálivu.

²² ROBERTS, s. 56-57.

²³ Roku 1525 byl poražen a zajat Francouzský král František I. u Pavie Karlem V., následně byl František donucen podepsat „madridskou dohodu“ a vzdát se mnoha území.

²⁴ AHNLUND, s. 190.

²⁵ Livonsko je historický útvar rozkládající se na území dnešního Estonska a Lotyšska na východním pobřeží Baltského moře.

k této strategii vyjádřil sám Gustav Adolf: „Dokud budeme spolu bojovat slovy,“ psal Gustav Adolf říšskému maršálovi, „tak budou oni lepšími stilisty (sic!) než my a dokáží odsunout vše na dobu pro ně vhodnější.“²⁶

Z tohoto důvodu se v roce 1626 obnovily boje a Gustav Adolf táhl se svým vojskem do polského Pruska. Zde si vedl velice zdatně a rychle získal území kolem ústí řeky Visly. Gustav Adolf doufal, že tímto výpadem a rychlým ziskem území, přesvědčí Polsko k uzavření míru za, pro švédsko, výhodných podmínek. Opak byl pravdou a Gustav Adolf již další postup nezaznamenal: „Válečné podniky se omezily v letech, jež následovala, hlavně na pobřežní pás, kde se oba protivníci utkali v posiční válce, jejíž jeviště se jen málo rozšiřovalo.“²⁷ V této části se válka zadržela a vedla k tuhým bojům s těžkými ztrátami na obou stranách. S postupujícím časem byla otázka trvalého míru stále méně pravděpodobná a vpád hlouběji do polského vnitrozemí nepřipadal v úvahu díky špatné situaci na německém bojišti, kde protihabsburské síly ztrácely každým dnem více sil.

Situace v Prusku vyvolala odpor Anglie a Nizozemí. Tyto země cítily ohrožení jejich obchodních spojení s Polskem a celým jižním pobřeží baltského moře. Obě země měly snahu přimět soupeře k jednání namísto vojenských akcí. Dalším důvodem proč se snažily urovnat tento spor byl ten, že přestávali věřit protestantskému odboji v Německu a doufali, že přimějí Gustava Adolfa, aby zde nasadil své síly přímo proti katolicismu. Gustav Adolf by o takové pomoci uvažoval za jasně daných podmínek. Za prvé požadoval 48 člennou flotilu v baltském moři k ochraně vlastního pobřeží a komunikací, kterou mělo zajistit Nizozemsko a Anglie. Dále požadoval po Braniborsku, aby sestavilo a udržovalo armádu 32 000 mužů, která měla bojovat v západním Německu. Dalším požadavkem bylo předání dvou prvořadých přístavů do Švédských rukou, jeden v severním moři, druhý

²⁶ AHNLUND, s. 191.

²⁷ Tamtéž.

v baltském moři, neutralita Gdaňsku měla být garantována a Betlhen Gábor měl být přizván do aliance. Nejdůležitějším bodem bylo získání Direktoria pro Gustava Adolfa, to znamená nejvyšší vojenský a politický velitel spojeneckých jednotek.²⁸ Tyto podmínky byly pro spojence nesplnitelné, ne z důvodu, že by nechtěli, ale nemohli. Tak z jednání o přistoupení Švédska do německé války prozatím sešlo a spojenci si vybrali místo Švédska Dánsko, které si, jak je popsáno výše, nevedlo zrovna nejlépe.

Ve velmi obtížné situaci se objevil Jiří Vilém Braniborský: „Nejhůře na to bylo Braniborsko, které se nyní musilo dožít toho, že vlastní švagr²⁹ jeho kurfiřta, aby se zajistil, opatřil si opěrné body na samém území lenního knížectví pruského; a současně vstoupily v platnost trapné vasalské (sic!) povinnosti Pruska k polské koruně a bylo na něm požadováno, aby postavil vojsko na pomoc Polsku.“³⁰ Této situace plně využil právě Gustav Adolf: „Když r. 1627 odtáhl pomocný sbor braniborsko-pruský do polského tábora, ukázal se jeho úplný morální rozklad; neboť jeho oddíly přešly za pochodu k Švédům – k tomu Gustavovi Adolfovi, který ani nesměl být ve Východních Prusích veřejně nazýván švédským králem!“³¹

Situace Gustavu Adolfovi však příliš nepřála, když se snažil přimět významné město Gdaňsk k neutralitě, což se mu nepodařilo vlastní uspěchaností a dokonce Gdaňsk vystoupil proti Švédsku jako nepřítel. Na bojišti byla situace jiná: „Průběh bojů byl pro Švédsko příznivý, dvě vítězství u Mewe³² v roce 1626 a dvě vítězství u Dirschau³³ v roce 1627 (Gustav Adolf byl vážně zraněn ve druhé bitvě), ale nic jako polský kolaps se nekonalo, ani

²⁸ ROBERTS, s. 60.

²⁹ Manželka Gustava Adolfa byla sestra Jiřího Viléma, Braniborského markraběte a kurfiřta. Svatba se konala 25. listopadu 1620.

³⁰ AHNLUND, s. 192.

³¹ Tamtéž.

³² Také známa, jako bitva u města Gniew.

³³ Také známa, jako bitva u města Tczew.

vojenský, ani ekonomický.³⁴ Polsko nebylo stále poraženo a dánský král Kristián IV. byl v roce 1626 poražen u Lutteru a prakticky otevřel cestu do severního Německa císařským jednotkám.

Polsko v obraně využilo dobrých vztahů s Habsburky, kteří ještě v roce 1627 poslali pomocný sbor císařských a následujícího roku byly připravovány další jednotky, ale k jejich odeslání nedošlo.³⁵ To obratem zlepšilo situaci ve švédském táboře, ale brzy se objevily nové a vážnější problémy.

Vliv Habsburků v severním Německu se stával pro Švédsko příliš velkou hrozbou a Gustav Adolf musel rychle jednat, jinak by zde byl reálný dopad na švédské zájmy. Skutek, ke kterému byl donucen, jej příliš netěšil, neboť novým spojencem proti habsburské hrozbě se stalo Dánsko: „Již 4. ledna 1628 vstoupili oba státy na tři roky do obranné aliance, Švédsko přislíbilo námořní pomoc, zatímco Dánsko souhlasilo se zrušením plaveb svých lodí skrz průliv do Gdaňsku.“³⁶

Od počátku roku 1628 se zájmy Gustava Adolfa a celého Švédska odvrátily od záležitostí v Polsku k dění v severním Německu. Po zajištění spolupráce s Dánskem se Gustav Adolf již 12. ledna 1628 rozhodl (s pomocí rady) k zapojení Švédska do Německé války. Toto rozhodnutí bylo o to nebezpečnější, neboť jednání s Polskem o míru, případně o příměří, byla na mrtvém bodě: „... Polsko se stávalo druhořadou záležitostí, hlavním centrem zájmu se stalo Meklenbursko a Pomořany.“³⁷

Válka pokračovala povětšinou pouze sporadicky v malých šarvátkách, ale Švédsko již nepotřebovalo více útočit. Přehodnocením cílů války na válku obrannou a držením důležitých obchodních tras, které ekonomicky oslabovaly celé Polsko, začal Gustav Adolf dosahovat svých cílů. Stále více obchodníků

³⁴ ROBERTS, s. 63.

³⁵ AHNLUND, s. 194.

³⁶ ROBERTS, s. 67.

³⁷ Tamtéž, s. 69.

pociťovalo krizi vyplývající z této situace a obchod se zpomaloval. To se následně odráželo v názoru veškerého lidu a začali se stále silněji ozývat hlasy o ukončení konfliktu.

Válku mezi Švédskem a Polskem ukončilo až mírové jednání v Altmarku zprostředkované Francií, která viděla ve Švédsku zdatného spojence proti celému habsburskému rodu. Po úspěšné válce v Mantově se diplomacie kardinála Richelieua rozhodla k posílení vlastní pozice proti habsburskému rodu. Dosažením bylo Švédsko přinuceno upustit od války s Polskem a přesunout své bojové aktivity do severního Německa, kde by byly zadržovány síly rakouských Habsburků, zatímco Francie by bojovala proti španělským Habsburkům.

Příměří s Polskem bylo zaštitěno Francií a dopomohl k němu Richelieu vyslanec Hercule de Charnacé. Francie se snažila, aby válku proti císaři vedl někdo jiný, než sama Francie, ač se účastnila války o mantovské dědictví. Francouzská diplomacie se snažila o oslabení císaře v Německu pomocí dohody s Bavorskem, která ale nepřinesla kýžený výsledek. Charnacé ovšem brzy narazil při vyjednávání na překážky, které nebyl schopen sám překonat. V této věci byl zachráněn Braniborskem: „Nakonec byla situace zachráněna Jiřím Vilémem Braniborským, který navrhl, že by Švédsko mohlo odevzdat v zástavu, právě Braniborsku, po dobu příměří, většinu vnitrozemských oblastí, které okupovalo, na oplátku bylo Švédsku dovoleno držet Pillau,³⁸ Memel³⁹ a další dvě města.“⁴⁰ To byla dohoda, na kterou mohl Gustav Adolf přistoupit, neboť zajistila jeho obrané pozice v získaných územích v Polsku při baltském pobřeží a následně se mu do rukou dostaly významné zdroje příjmů, kterými byly právě přístavy Memel a Pillau.

³⁸ V němčině znám jako Pillau, polsky jako Piława, v češtině jako Pilava a v současné době se přístav nazývá Baltijsk a patří Ruské federaci.

³⁹ V němčině znám pod názvy Memel nebo Memelburg, česky znám z litevštiny jako Klajpeda.

⁴⁰ ROBERTS, s. 75.

Vše bylo stvrzeno 16. září 1629 v Altmarku, následně ještě doplněno o smlouvu z Tiegenhoffu s Gdaňskem (18. ledna 1630), která přiřkla Gustavu Adolfovi velkou část z cel, která se vybírala na Gdaňských cestách: „Účinkem obou ujednání nebylo nic menšího, než to, že byla německá expedice možná.“⁴¹

⁴¹ ROBERTS, s. 76.

3 Válka 1630-1635

3.1 Švédský vstup do války

V průběhu války Valdštejn postupoval k pobřeží Baltského moře a po obsazení přístavních měst Wismaru a Rostocku a následném obléhání města Stralsund byl švédský král přinucen uvažovat o vstupu do války proti císaři: „Proto došlo v roce 1628 k dohodě Švédska s městem Stralsundem. Byla tam poslána švédská posádka, aby pomáhala město uhájít.“⁴² Bylo sem vysláno 5000 vojáků, kteří se zde zabydleli až do roku 1630.

Změna priority zájmu z Polska na severní Německo byla provedena v nanejvýš vhodný okamžik, neboť Gustav Adolf byl donucen dostát svému slovu o pomoci Stralsundu: „V únoru 1628 Valdštejnův generál Arnim⁴³ obsadil ostrov Dänholm, který ovládal Stralsundský přístav a v dubnu jeho jednotky započaly řádné obléhání města.“⁴⁴ Město bylo vysvobozeno dánskými jednotkami, ale přes jejich snahu museli po rozhodnutí rady opustit město a ochrana města přešla plně do švédských rukou.

Gustav Adolf byl stále formálně v neutralitě. Kancléř Oxenstierna navrhoval, aby se král dále držel této politiky, ale Gustav Adolf byl jiného názoru a požadoval válku v Německu. Byl toho názoru, že je nutné vést válku na německém území, neboť zde může získat spojence a dostatečné množství zásob. Celá záležitost byla prodebatována při schůzkách rady na přelomu let 1628 a 1629. Bylo rozhodnuto, že bude lepší vést útočnou válku na území Německa, než defenzivní válku na území Švédska a Stralsund bude použit jako startovací rampa pro německou kampaň. K této okolnosti také přispěl fakt, že císař vedl válku s Francií v Mantově a zadržoval zde velkou část svých sil.

⁴² KLÍMA, Arnošt, *Dlouhá válka: 1618-1648*, Praha 2000, s. 52.

⁴³ Jan Jiří z Arnimu sloužil před vstupem Švédska do třicetileté války v armádách Braniborska, Švédska, Polska a od roku 1624 sloužil v císařské armádě. Po roce 1630 sloužil v saské armádě.

⁴⁴ ROBERTS, s. 70.

Od ledna vedl dánský král Kristián IV. jednání o míru v Lübecku, kde byl za velmi mírných podmínek podepsán mír (viz. kapitola Válka dánská). Švédští diplomaté nebyli k jednání přizváni a Gustav Adolf odpověděl na neúčast svého státu při diplomatických rokováních velice chladně, ale razantně: „Požadoval úplnou evakuaci císařských jednotek ze severního Německa, demolici všech nových opevnění na baltském pobřeží, odstranění císařského loďstva z přístavů a odškodnění Dánska za území, která ztratilo, oplátkou byl ochoten evakuovat Stralsund. Nebylo zde jediného slova o protestantské věci nebo o osvobození jižního Německa nebo o návratu Fridricha V. Falckého do Falce o to méně do Čech. Ze švédského pohledu to byl čistě praktický program.“⁴⁵ Tyto požadavky byly vzhledem k současné síle císařských naprosto nereálné. Dánsko se nicméně snažilo o zlepšení švédsko-císařských vztahů a císař vyslal vyslance do Gdaňsku v dubnu 1630. Švédsko souhlasilo s jednáním, což donutilo Francii k vylepšení alianční nabídky, čímž prokázali svojí údajnou ochotu k míru. Avšak Oxenstierna již v lednu 1630 mluvil „o nadcházejícím tažení“ s anglickým velvyslancem, sirem Thomasem Roem.⁴⁶

Událost s nepřijetím švédských velvyslanců na konferenci v Lübecku byla praktickou záminkou k vyhlášení války císaři: „V dubnu státní rada neochotně souhlasila s válkou, přijetím tvrzení Gustava Adolfa, že to bylo nutné, aby pomstil ponížení svých vyslanců, které utrpěli v Lübecku.“⁴⁷ Následně se snažil zdržovat jednání do doby, kdy budou jeho vojáci připraveni se vylodit a následně podal naprosto nepřijatelný návrh (viz. poznámka 83), aby tak mohl oficiálně učinit.

Válka byla oficiálně započata: „A tak došlo k tomu, že 4. července 1630, v době, kdy se konalo zasedání kurfiřtů v Řezně a jednalo se o sesazení

⁴⁵ ROBERTS, s. 73.

⁴⁶ WILSON, s. 461.

⁴⁷ Tamtéž.

Valdštejna, přistála plně vyzbrojená švédská armáda v počtu 13 000 mužů s válečným materiálem a koňmi na poloostrově Usedom. Během čtrnácti dnů obsadila Štětín a Stralsund.⁴⁸ Mnozí vévodové, protestantský kurfiřt braniborský a administrátor magdeburského arcibiskupství se okamžitě přidali na švédskou stranu.

Vstup do války protestantského Švédska proti katolickému císaři se může jevit jako náboženská válka, avšak opak je pravdou. Švédsko se především cítilo ohroženo sílícím vlivem císaře na Baltském pobřeží v severním Německu, což ohrožovalo plány ohledně *Dominia Maris Baltici*⁴⁹. Dále zde byl silný tlak právě na Švédsko ze strany Francie, která doufala v to, že Švédsko zabrání případné pomoci rakouských Habsburků těm španělským.. Dokonce sami Švédové neviděli válku jako náboženskou: „Oxenstierna později prohlásil, že otázka víry byla pouze záminka, zatímco Gustav Adolf říkal, že kdyby to bylo záminka k válce, tak by musel vyhlásit válku papeži.“⁵⁰

Samotné spojení Francie a Švédska se nerodilo snadno. Do roku 1629 byl francouzský zájem o Švédsko velmi nepatrný a samotné Švédsko mělo blíže ke Španělsku, do kterého vyváželo velké množství dřeva a minerálů. Důležitým datem se stal 23. leden 1631, kdy byla podepsána smlouva z Bärwalde: „Francie bude sponzorovat Švédsko po pět let, během kterých Gustav Adolf bude respektovat Richelieuovi podmínky a nebude uzavírat mír bez předchozí konzultace.“⁵¹ Sponzorství švédské výpravy do Německa stálo Francii 400 000 tolarů ročně: „Švédové měli v Německu za tuto částku vydržovat 30 000 pěších a 6000 jízdních. Ještě důležitější bylo, že bärwaldskou smlouvu směli publikovat, takže kardinál Richelieu byl jí před

⁴⁸ KLÍMA, s. 53.

⁴⁹ *Dominium Maris Baltici* – vláda nad Baltským mořem, snaha zemí v prostoru Baltského moře ovládnout obchod a zároveň oslabit zbylé země snažící se této vládě dosáhnout.

⁵⁰ WILSON, s. 462.

⁵¹ Tamtéž, s. 465.

evropskou veřejností vázán.⁵² Ještě před touto smlouvou se Francie zavázala k ochraně Bavorska ve smlouvě z Fontainebleau, kterou neochotně Richelieu ratifikoval 31. května 1631. Tato smlouva zavazovala Francii k obraně Bavorska proti všem nepřátelům, včetně Švédska, zatímco Maxmilián byl z obrany Francie proti Habsburkům vyvázán: „Obě strany si byly vědomy, že smlouva je nevymahatelná, ale považovali ji za projev vzájemné dobré vůle.“⁵³

3.2 Pod vedením Gustava II. Adolfa

Po té, co císařští zanechali obléhání Stralsundu, tak Oxenstierna znova projednával protektorát nad městem. V květnu 1630 rozhodly švédské stavy, že si Stralsund uchovají na neurčitou dobu. Po vylodění jednotek v červnu téhož roku, zabral Gustav Adolf Štětín. Dne 20. července donutil bezdětného Bogislava XIV. souhlasit s velením, ke kterému přijal i to, že Švédové přebírají správu nad městem a jeho námořní poplatky: „Článek 14 dohody opravňoval Švédy zabavit Pomořany po vévodově smrti, ačkoli formálně pouze pokud další nárokovatelé (zejména Braniborsko) odmítnou, přátelské vyrovnání. Ačkoli pomořanské stavy stále doufaly v obnovu autonomie, vévodství bylo fakticky anektováno.“⁵⁴

Úspěch následujícího tažení z Pomořan závisel na německých protestantských knížatech, která se měla rozhodnout mezi švédským lvem a císařskou orlicí. Gustav Adolf měl na knížata tvrdé požadavky: „Jak řekl svému Braniborskému švagrovi, ‚nechci slyšet o neutralitě. Jeho výsost musí být můj přítel nebo nepřítel... Toto je boj mezi bohem a ďáblem. Pokud je jeho výsost s bohem, musí se ke mně přidat, pokud je pro ďábla, musí bojovat se mnou. Není zde třetí možnost.“⁵⁵ Německá knížata byla přes to všechno velice zdráhavá a nechtěla se přidat ani na jednu stranu. Pod patronátem Jana

⁵² POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a evropská krize 17. století*, Praha 1970, s. 206.

⁵³ WILSON, s. 465.

⁵⁴ Tamtéž, s. 463.

⁵⁵ Tamtéž, s. 465.

Jiřího se v Lipsku, 16. února 1631, sešla protestantská knížata. Brandenburg pokračoval v podporování Jana Jiřího: „Nový braniborský kancléř, Sigismund von Götze, řekl shromáždění ‚Švéd je cizí král, který nemá žádné zájmy v říši.‘“⁵⁶

V listopadu 1630 bylo obleženo město Magdeburg plukovníkem Pappenheimem, ke kterému se později přidal i generál Tilly, který byl v té době vrchním velitelem císařských vojsk a měl pověst neporazitelného vojevůdce. Město padlo až po dlouhém obléhání 10. května 1631. Tilly následně nechal město vydrancovat: „To, co se odehrávalo, bylo jednou z největších tragédií během třicetileté války. Město bylo v plamenech, na 20 000 jeho obyvatel bylo zabito, ženy byly znásilňovány a mnohé byly jako souložnice a děvečky drženy ve vojenském táboře.“⁵⁷ Byl to šok i pro samotného Gustava Adolfa, neboť se tím zhroutila jeho sledovaná politika: „Magdeburg lehl popelem a byl obrácen v trosky, dříve než spojenecká švédská armáda mohla ztéci překážky a přijít mu na pomoc; tím byl zmařen veliký plán, který tvořil ‚fundament‘ Gustavovy válečné politiky.“⁵⁸

Tilly následně po zničení Magdeburgu táhl do Saska. Sasko bylo touto hrozbou donuceno uzavřít spojeneckou dohodu se Švédskem. Dohoda byla podepsána 11. září 1631 a již 15. září se saská armáda, vedená Janem Jiřím z Arnimu, který býval jeden z Valdštejnových nejschopnějších generálů, spojila se švédskou armádou 40km severně od Lipska. Arnim se tak přidal k Jiřímu Vilémovi z Brandenburku, který přijal švédské spojení již v červnu: „Tato armáda byla největší, jaké prozatím Gustav Adolf velel a doufal, že s armádou může provést rozhodující úder, díky kterému by přesvědčil zbývající Německé

⁵⁶ WILSON, s. 466.

⁵⁷ KLÍMA, Arnošt, *Dlouhá válka: 1618-1648*, Praha 2000, s. 57.

⁵⁸ AHNLUND, s. 226.

protestanty, aby se k němu připojili.⁵⁹ Téhož dne Tilly obsadil Lipsko. Obě armády se střetly v bitvě u Breitenfeldu 18. září.

Tilly vstupoval do bitvy s více jak 35 000 muži, zatímco Gustav Adolf s přibližně 42 000 muži: „Tilly sestavil své vojáky na mírný svah běžící z východu na západ podél okraje planiny.“⁶⁰ Při příchodu švédského vojska na bojiště museli překonat bažinatý potok. Tento přechod byl uskutečněn za dělostřelecké palby, kterou obstaral Tilly. Samotní Švédové byli schopni odpovědět až později odpoledne, nasazením vlastních děl, která v řadách císařských způsobila značné ztráty na životech, díky jejich hlubší formaci. Gustav Adolf protáhl vlastní linii víc na západ, než jak učinil Tilly: „Toho si všimnul Pappenheim a následně okolo druhé hodiny odpolední zaútočil, ale byl zahnán hlavní salvou od 2 500 švédských vojáků, kteří byli posíleni o 860 mušketýrů. Pappenheimovi kyrysníci zaútočili ještě sedmkrát, ale když se přiblížili na dostřel pistolí, pokaždé dopadli hůře a hůře.“⁶¹

Mezitím podnikli dva důstojníci z Tillyho armády útok na saské jednotky: „Přestože byli otřeseni dělostřeleckým bombardováním, poskytlí zdatný počátečný odpor, do té doby, než panstvo vzalo do zaječích.“⁶² Všechny jednotky, vyjma dvou jízdních regimentů, prchly z bojiště i se svým velitelem Janem Jiřím. Náhlé zmizení saského vojska se mohlo stát pro protestanty katastrofou, nebýt taktické pružnosti Švédů, kteří mezeru pohotově vyplnili a přispěli k tomu, že tu Tilly utrpěl svou první velkou porážku.⁶³ Odražení útoku na zkolabované křídlo bylo zásluhou, druhého v pořadí velení, Gustava Horna, ke kterému se přidali ony dva jízdní regimenty, kteří po Sasech na bojišti zůstali. Horn následně čelil několika útokům, které spolehlivě odvrátil a po přeskupení se vydal k protiútoku. V té samé době se

⁵⁹ WILSON, s. 473.

⁶⁰ WILSON, s. 473.

⁶¹ Tamtéž, s. 473-475.

⁶² Tamtéž, s. 475.

⁶³ MUNCK, s. 49.

k protiútoky odhodlal i Gustav Adolf a pomocí rozdělení bojové linie Tillyho jednotek prakticky zdevastovali vše, co se jim postavilo do cesty. Tilly se ještě pokusil o odpor, ale i ten byl rozdrčen.

Výsledek bitvy byl pro celou Evropu naprosto překvapující: „Přes 7,000 mrtvých zůstalo na bojišti, zatímco mnoho, těch co utekli, bylo zraněno včetně Tillyho. Ostatní dezertovali a Tilly byl schopen pár dnů po bitvě v Halberstadtu sebrat pouze 13,000 přeživších.“⁶⁴ Švédsko ztratilo v bitvě 2,100 mužů, zatímco zajatci byli často přiřazeni k vojenským oddílům, aby doplnili stavy. Gustav Adolf si po jedné vyhrané bitvě velice pochvaloval, že zajal tolik mužů, že jimi nejen doplní své pluky, ale další nové pluky postaví.⁶⁵

Gustav Adolf po bitvě věděl, že výprava do habsburských dědičných zemí by nebyla příliš prospěšná a proto se rozhodl pro jiný postup: „Gustav se rozhodl obrátit raději jihozápadně přes Durynsko obsadit co nejvíce země, jak jen to bude možné, ještě než začne zima. To umožnilo Vilému V. Hesensko-Kasselskému se k němu připojit, a snad i Württembersku a ostatním jižním Němcům také.“⁶⁶

Postup v těchto zemích byl nečekaně rychlý. Již 2. října padl Erfurt: „Na svém vítězném pochodu po bitvě u Breitenfeldu navštívil Gustav Adolf na podzim r. 1631 již podruhé Erfurt, v němž se za své ‚cesty za nevěstou‘ r. 1620 po první octl tváří tvář katolictví.“⁶⁷ Následně padl 15. října Würzburg: „Po krátkém odpočinku Gustav Adolf prudce změnil směr k Mohanu, zabral Frankfurt a překračuje Rýn v Oppenheimu, aby obsadil Mohuč 23. prosince. Většina dolní Falce, vpravo od Rýna, byla dobyta v následujících dvou týdnech, včetně Heidelbergu. Druhá menší armáda mezitím dokončila dobývání Meklenburska předtím, než se připravila na přechod Labe do zemí

⁶⁴ WILSON, s. 475.

⁶⁵ KLUČINA, Petr, *Třicetiletá válka: obraz doby 1618-1648*, Praha 2000, s. 232.

⁶⁶ WILSON, s. 476-477.

⁶⁷ AHNLUND, s. 227.

patřících Welfům.“⁶⁸ Ale i spojenci se začalo dařit, 1. listopadu vstoupila saská armáda do Prahy, aby ulehčila Gustavův vítězný postup.

Gustav Adolf se prakticky stal pánem Německa a zřídil svůj hlavní stan ve Frankfurtu nad Mohanem: „Jeho armáda se rozrostla na 80 000 mužů a ubytovala se v Hesensku, Francích, Meklenbursku, Dolním Sasku a v okolí Magdeburgu. Válečná kořist byla veliká a obsazená území nepřítele byla přidělována spojencům Gustava Adolfa.“⁶⁹

3.3 Rok 1632 a bitva u Lützen

Švédský zájem o Brémy a Verden vedl k malé přestřelce mezi Švédy a Dány na jaře 1632: „Nicméně, smrt Jana Fridricha v roce 1634 a následně Welfské zběhnutí v roce 1635 přesvědčilo Oxenstiernu, aby se rozešel s nespolehlivými místními spojenci, třebaže se tak nestalo do roku 1645, když Švédsko obsadilo Brémy a Verden a přidalo je do vlastních teritoriálních požadavků.“⁷⁰ Mezi další strategické základny, které Švédové využívali, se řadily například Erfurt, Magdeburg, či Würzburg: „Erfurt kontroloval cesty mezi Magdeburgem, Saskem, Hessenskem a Franky a také zabezpečoval cestu z Pomořan do středního Německa. Sousední Magdeburg, po té co byl začátkem roku 1632 dobyt, sloužil také jako základna, nicméně jej to zničilo a snížilo jeho důležitost, spolu s nárokem na administrátorství pro syna Jana Jiřího. Würzburg zajišťoval Franky, obzvláště Bamberg, který byl dále po toku Mohanu a jehož obrana byla složitější.“⁷¹ Všechny tyto základny byly důležité jak z vojenského hlediska, tak i z politického: „Tyto základny dovolovaly Švédsku využívat německé zdroje k podpoře válečného úsilí.“⁷²

Finance z Německa byly naprosto nepostradatelné pro vedení války, do které se Gustav II. Adolf vrhl, neboť subsidie poskytované Francií nebyly v

⁶⁸ WILSON, s. 477.

⁶⁹ KLÍMA, s. 58.

⁷⁰ WILSON, s. 480.

⁷¹ Tamtéž, s. 481.

⁷² Tamtéž, s. 482.

rámci výdajů příliš vysoké: „Mezi 25. červnem a 26. srpnem 1632, kdy švédská armáda ležela utábořená u Norimberka, jen městské dodávky chleba dosáhly hodnoty 495 340 rdr, proti tomu francouzské subsidie v hodnotě 400 000 rdr ročně byly nepatrné.“⁷³ I přes značnou nákladnost vojenského tažení v Německu se dá říct, že se po roce 1630 válka sama financovala.⁷⁴

Poté, co byla dobytá Praha Arnimem, se císař Ferdinand II. rozhodl znovu povolat do služeb Valdštejna, který se po váhání rozhodl přidat na jeho stranu a znovu vést císařskou armádu. Již 15. prosince 1631 byl Valdštejn povolán nazpět do služby a byl jím podepsán kontrakt na 3 měsíce, který byl dále prodlužován o další 3 měsíce.

Na jaře roku 1632 táhl Gustav Adolf z Porýní na jih, kde 8. dubna 1632 překročil Dunaj u Donauwörthu. Zde o týden později porazil armádu Maxmiliána Bavorského vedenou Tillym: „Aldringen byl dočasně oslepen malou dělovou koulí, která způsobila malé škrábnutí, zatímco Tillyho pravé stehno bylo roztrženo 3 librovou koulí, po zásahu následně ztratil vědomí a na následky zranění dva týdny poté zemřel.“⁷⁵ Gustav Adolf pokračoval v tažení a 17. května obsadil Mnichov, což vyhnalo Maxmiliána Bavorského ze země a Mnichov byl vyrabován: „Vítězní žoldnéři obsadili celou zemi až po hranice s Tyrolskem. Kláštery, města a vesnice byly vyloupeny a zapáleny. To vše se dělo se souhlasem krále, který tehdy řekl francouzskému vyslanci St. Etiennevi, že chce kurfiřtovi ukázat, co to je nepřítel.“⁷⁶ I přes tyto krutosti zůstal Maxmilián vzpurný a nehodlal se vzdát.

Valdštejn se 21. května sešel s polním maršálkem Arnimem: „Valdštejn byl pro ukončení války a navrhoval: „,My sami jsme s to uzavřít mír, který by vedl k všeobecnému blahu, nejen ku prospěchu jedné nebo druhé části, ale

⁷³ ROBERTS, s. 125.

⁷⁴ Tamtéž, s. 126.

⁷⁵ WILSON, s. 500.

⁷⁶ KLÍMA, s. 60-61.

všech, jak evangelíků, tak katolíků... k právu a spravedlnosti. A na čem se my, kteří máme armády ve své moci, dohodneme, to budou muset druzí přijmout, i kdyby nechtěli... Na tom nebude moci něco měnit ani císař, poněvadž my uspořádáme vše, a co my provedeme, to také bude muset platit.“⁷⁷ Arnim tuto zprávu tlumočil saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu, který nevěřil, že Valdštejn tento návrh myslí vážně, a proto jej odmítl.

Jan Jiří se rozhodl obrátit na švédského krále Gustava Adolfa, aby mu pomohl proti Valdštejnovi: „Měl pravdu, když se domníval, že Valdštejn potáhne po odmítnutí svého návrhu do Čech, aby odtud vypudil saská vojska. To se také stalo. Valdštejn táhl se svou armádou směrem na Prahu a obsadil ji 25. května 1632. Saská vojska musela z Čech ustoupit.“⁷⁸

Začátkem září se odehrála malá potyčka mezi Gustavem II. Adolfem a Valdštejnem, známá jako bitva u Alte Veste. Zde Švédská armáda prohrála a stáhla se k Norimberku, zatímco Valdštejn postupoval na sever do Durynska: „Císařští okupovali Míšeň a následně vyslali Charváty k Drážďanům se zprávou, že Jan Jiří již nebude potřebovat svíčky pro své bankety, neboť mu císařští poskytnou světlo hořícími saskými vesnicemi.“⁷⁹ Valdštejn se přesunul do Lipska, kde se rozhodl, že přezimuje a nechal rozeslat jednotky do přilehlého okolí.

Valdštejnův postup, který ohrožoval spojení s baltským předmostím, přiměl Gustava Adolfa k riskantnímu přesunu a k vyprovokování bitvy před uložení armád k přezimování: „Přes radu kancléře Oxenstierny se Gustav Adolf hnál na sever, překročil 650 km v 17 dnech za cenu 4000 koní.“⁸⁰ Valdštejn byl donucen opustit zimoviště a svolat vojáky, které dal před několika dny odvolat. Oba vynikající vojevůdci se utkali 16. listopadu 1632 u

⁷⁷ KLÍMA, s. 61.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ WILSON, s. 506.

⁸⁰ WILSON, s. 507.

Lützenu a ani jeden z aktérů této bitvy neměl nejmenší tušení, že tato bitva ukončí jejich pevná postavení.

Většina památných bitev má vlastní poznávací znamení, díky kterému je známa i širší veřejnosti. V bitvě u Lützenu to byla mlha: „Neobyčejně silná mlha znemožňovala vůdcům, aby nabyli náležitého přehledu o místě, posicích, síle a úmyslech protivníka, ba nemohlo se ani postupovati v bitevním pořádku kupředu.“⁸¹ Útok zahájilo švédské dělostřelectvo okolo 11 hodiny ranní a poté následovalo jezdeckto s pěchotou: „Nejlepší jednotky byly v první linii, zatímco král velel většině švédských a finských jezdeckých jednotek na pravém křídle a Bernard Sasko-Výmarský vedl 3000 převážně německých vojáků na levém křídle.“⁸²

Postup Bernarda Sasko-Výmarského na levém křídle byl zastaven houstnoucí mlhou smíšenou s kouřem z děl a také díky menšímu prostoru pro manévrování. Z tohoto důvodu leželo těžiště bitvy na pravém křídle vedeném Gustavem Adolfem. Zde se bojovalo velice tvrdě a mnoho jednotek zaznamenávalo obrovské lidské ztráty: „Pappenheim byl smrtelně střelen na počátku vlastního útoku, Valdštejnovy zkrvavené povolávací rozkazy byly u Pappenheima později nalezeny.“⁸³

Gustav Adolf byl okolnostmi přinucen vést útok pravého křídla proti pozici císařských: „Král vedl tento pluk osobně, poněvadž jeho obrist,⁸⁴ Fridrich Stenbock, byl krátce před tím raněn do nohy.“⁸⁵ Během tohoto útoku se dostal švédský král do obklíčení pravděpodobně Piccolominiho kyrysníky pod vedení obristlejtnanta Petra Martelliniho: „Ti napadli Smalandány z boku a z týlu. Došlo zde nyní k velmi rozhořčenému jezdeckému boji, v němž byl král zasažen kulí do levé paže, která mu roztránila kost nad loktem. Přesto

⁸¹ MARTÍNEK, František, *Bitva u Lützenu 16. listopadu 1632*, Praha 1933, s. 23.

⁸² WILSON, s. 508.

⁸³ Tamtéž, s. 510.

⁸⁴ Plukovník.

⁸⁵ MARTÍNEK, s. 26-27.

však Gustav Adolf udílel s počátku klidně další rozkazy. Teprve když se bolest stupňovala, pokynul vévodovi Františku Albrechtovi Sasko-lauenburskému, jedoucím za ním, aby ho nenápadně ze seče vyvedl. Při couvání dostal jeho kůň ránu do krku a uskočil s králem, který ho pro své zranění nemohl již ovládati, stranou. Králův podkoní Schulenberg sice ihned přikvapil a uchopil koně za uzdu, ale odbočili tím od Smaland'anů a dostali se do těsné blízkosti silného oddílu nepřátelských kyrysníků. Starostlivost, s kterou třináct neb čtrnáct společníků pečovalo o krále, jakož i vznešený vzhled suity prozradil protivníkům, že jde o velmi vysokého důstojníka. Napadli tudíž znovu tuto skupinu a král, který se snažil couvnouti, byl zasažen novou kulí, jež pronikla skrz záda do prsou. Nemohl se již udržeti v sedle a umíraje klesl s koně. Přes všechnu obětavost nemohl mu jeho průvod přispěti již na pomoc. Jeho štolba Andres a páže Leubelfing, který se snažil zvednouti krále na svého vlastního koně, byli těžce raněni. Ostatní uprchli anebo hleděli přivésti pomoc. Král byl však dalšími střelami i bodnými ranami usmrcen a podle tehdejšího zvyku oloupen.⁸⁶

Tvrdé boje pokračovaly i přes šířící se zprávy o smrti švédského krále a mnoho jeho velitelů této zprávě z počátku nevěřilo a dále pokračovalo v plnění bojového plánu. Za časného soumraku postupně upadaly i bojové akce na jednotlivých stranách. Bitva byla u konce a do Valdštejnova tábora dorazily další posily v podobě 4000 Pappenheimových pěšáků. Valdštejn na konci bitvy disponoval 11 500 muži pěchoty a 3700 jezdci. Švédské vojsko čítalo 8000 pěšáků a 4000 jezdců. Přes početní převahu Valdštejn odmítl obnovení boje a rozhodl se ustoupit k Lipsku. Švédové přenocovali na bojišti v očekávání pokračování boje. O to více byli překvapeni, když v brzkých ranních hodinách zahlédli soupeře opouštět bojiště. Švédští generálové, se také rozhodli k ústupu zpět k Weissenfelsu.

⁸⁶ MARTÍNEK, s. 27.

Valdštejn při návratu do Prahy přenechal velení vojska svým generálům Gallasovi, Holkovi a Ilowovi a sám podal císaři písemnou zprávu o bitvě a smrti krále Gustava Adolfa: „Obdržel blahopřání od císaře, od papeže, od polského krále a od mnoha jiných významných osobností, ačkoliv nešlo o vítěznou bitvu. Všichni si však uvědomovali, co znamená smrt Gustava Adolfa.“⁸⁷

Smrt krále na nějakou dobu ochromila švédské akce a přiměla kancléře Oxenstierna k diplomatickému jednání. Oxenstierna zahájil jednání s Francií a připravoval jednání s protestantskými knížaty z Německa. K němu došlo 18. března 1633 v Heilbronn. Zde se ustanovila tzv. Heilbronnská smlouva,⁸⁸ která znamenala spojení jižního Německa, Francie a Švédska: „Dále bylo usneseno vybudovat společnou armádu protestantských stavů, která měla být podřízena nejvyšší radě, složené ze sedmi Němců a tří Švédů. Jejího vedení se měl ujmout říšský kancléř Axel Oxenstierna, který měl mít rozhodující moc. Oxenstiernovi se tím podařilo udržet silné postavení Švédska v Německu a byl to také on, kdo mohl být nyní postaven na místo Gustava Adolfa.“⁸⁹

Heilbronnská smlouva také řešila vnitřní záležitosti Švédska ohledně následníka po zesnulém králi. Ve Švédsku převzala vládu za nezletilou Kristinu říšská rada, v jejímž čele stál Axel Oxenstierna: „Ta se usnesla připojit Pomořany ke Švédsku, odvolat z Německa vojsko v němž sloužili Švédové, a vést další boj v Německu pomocí žoldněrských vojsk pod švédským velením.“⁹⁰ Velení bylo svěřeno generálům Gustavu Hornovi a Johanu Bannérovi.

⁸⁷ KLÍMA, s. 62.

⁸⁸ Také známa jako Heilbronnská liga uzavřená 23. dubna 1633.

⁸⁹ KLÍMA, s. 63.

⁹⁰ Tamtéž.

3.4 Roky 1633-1634 a bitva u Nördlingenu

Vojska generála Horna a Bernarda Sasko-Výmarského se spojila v Augsburgu: „Tyto jednotky převýšily počtem bavorské a císařské v jižním Německu v poměru dva ku jedné, ale šance využít tuto výhodu ztroskotala 30. dubna 1633 vzpourou právě ve chvíli, kdy spojená armáda vstoupila do Bavorska. Vojákům nebylo od roku 1631 zapláceno v plné výši ani jim nebyly zapláceny slíbené bonusy za bitvy u Breitenfeldu a Lützenu.“⁹¹

Finanční tíži vyřešila až změna politiky, kterou zavedla Říšská rada. Švédové přestali vybírat poplatky od okupovaných měst a knížat, ale začali rozprodávat dobytá území za jedinou splátku a tím získali prostředky k zaplacení vojska: „Celkem během let 1631-1635 bylo provedeno 250 předání, včetně 92 ve Švábsku. Pouze ve Frankách to činilo 4,9 milionu tolarů.“⁹² A nejen to, byly opět obnoveny subsidie z Francie: „Švédští vojáci již nehodlali dále čekat, obzvláště, když se rozšířily zprávy o uzavření Heilbronnské smlouvy a mohly jim být zapláceny 3 miliony tolarů, které jim dlužili.“⁹³

Přes veškeré problémy, které postihly Švédy se vojska znova vypravila do bojových akcí, ač se značným zpožděním: „I přes vážnou vzpouru ve švédské armádě, bojovali Švédové a císařští za rovných podmínek. Ojedinělý císařský úspěch u Stínavy (10. říjen 1633) vyvažoval švédská vítězství u Oldendorfu (8. července 1633) a Pfaffenhofenu (11. srpna 1633).“⁹⁴

V téže době, kdy Valdštejn obsazoval Slezsko, se vydalo vojsko Bernarda Sasko-Výmarského opět do Bavorska, kde s 10 000 muži obléhalo Řezno a 14. listopadu jej také získalo: „Maxmilián se obrátil s žádostí o

⁹¹ WILSON, s. 517.

⁹² Tamtéž, s. 518.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ GUTHRIE, William P., *The later thirty years war: from the battle of Wittstock to the Treaty of Westphalia*, Westport 2003, s. 28.

pomoc na císaře a prosil ho, aby poslal Valdštejna do Bavor pomoci vypudit švédskou armádu z jeho země; Valdštejn však tažení do Bavorska odmítl.⁹⁵

Valdštejn ještě v průběhu roku 1633 vyjednával se Sasy a Švédy o případném míru, ale žádná jednání nebyla úspěšná. Tyto zprávy o jednání se dostaly do Vídně, kde bylo rozhodnuto o odstranění Valdštejna z postu generalissima pro zradu. Dne 24. ledna 1634 vydal Ferdinand II. dekret, jímž Valdštejna propouštěl ze služeb. Valdštejn v polovině února odešel z Plzně do Chebu, aby byl blíže Sasům a Švédům se kterými se snažil vyjednávat, ale ze strany jeho soupeřů nebyly učiněny žádné kroky: „Císař se chystal osobně k tažení do Čech a z Hluboké bylo organizováno vojenské tažení proti Plzni. Ale nakonec nemělo smysl, protože 25. února 1634 provedli v Chebu zrádní důstojníci ‚vojenskou exekuci‘, která odstranila z evropské politiky jednu z nejbarvitějších postav.“⁹⁶

Po odstranění Valdštejna se otevřela možnost pro Španělsko k obnovení vlastní pozice podél Rýna. Olivares přiměl vídeňské Habsburky ke spolupráci proti Nizozemí, ale sám dobře věděl, že k otevřenému vyhlášení války je nedonutí. Po odstranění Valdštejna se vrchním velitelem císařských vojsk stal arcivévoda Ferdinand a následně převzal vojska z Plzně. Švédské armády byly v této době rozděleny, jedna pod vedením Gustava Horna byla vázána u Überlingenu a druhá armáda vedená Bernardem Sasko-Výmarským se stále nacházela ve Frankách: „Toto rozdělení dvou hlavních švédských armád zanechalo jejich hlavní trofej z předešlého roku války, Řezno, nechráněné.“⁹⁷ Město proto bylo po dvouměsíčním obléhání dobyto císařsko-bavorskými jednotkami 26. července 1634. Horn i Bernard Sasko-Výmarský se snažili přispěchat městu na pomoc, ale nestihli přijít včas z důvodu bitvy s jednotkami Aldringena,⁹⁸ který v bitvě padl.

⁹⁵ KLÍMA, s. 66.

⁹⁶ POLIŠENSKÝ, s. 211.

⁹⁷ WILSON, s. 544.

⁹⁸ Johann Reichsgraf von Aldringen sloužil v císařském vojsku podél Dunaje.

Arcivévoda Ferdinand se vydal s armádou podél Dunaje a 16. srpna 1634 dobyl město Donauwörth. Poté pokračoval v pochodu k severozápadu a oblehl Nördlingen. Další průběh války byl velice bouřlivý: „Horn a Bernard Sasko-Výmarský porazili sice u Landshutu Aldringena (který v bitvě padl), ale pak musel Horn s částí armády nakvap odejít do Pruska proti Polákům, kteří dosáhli ve smolenské válce úspěchu nad Rusy. Bernardovi zbylo asi dvacet tisíc mužů, proti nimž stál dvojnásobek císařských a španělských oddílů. Ve dvoudenní bitvě u Nördlingenu (5. - 6. září 1634) byli Švédové drtivě poraženi.“⁹⁹ Po bitvě se pracně budovaná pozice Švédska v jižním Německu prakticky zhroutila a všechny zbylé armády se stáhly do severnějších pozic. Vilém z Výmaru a Jan Jiří odmítli pokračování v plánech z doby před bitvou u Nördlingenu a zanechali některá vojska ustupovat bez zajištěné ochrany, ale sami si zvolili bezpečnější pozice na přečkání nadcházející zimy.

Porážka u Nördlingenu vedla k rozpadu heilbronské aliance a také ukončila období švédského vedení ve válce. Švédové byli nuceni válčit na dvou frontách a to ve střední Evropě a v Pobaltí. To donutilo Francii uzavřít novou spojeneckou smlouvu se Švédy v dubnu 1635. Později 19. května vyhlásila Francie válku Španělsku. Nové koalici se bohužel nepodařilo udržet spojení saského a braniborského kurfiřta. Sasko přistoupilo k pražskému míru 30. května 1635, kterým získalo obojí Lužici výměnou za zrušení všech spojeneckých svazků se zahraničními mocnostmi.

⁹⁹ POLIŠENSKÝ, s. 212.

4 Válka 1635-1648

4.1 Diplomatická aktivita Francie

Po bitvě u Nördlingenu byl rozpad heilbronské aliance na blízku. Švédsko ztratilo dominantní postavení na německém bojišti, obsazená území v jižním Německu a iniciativa s početní výhodou byla na straně císaře Ferdinanda II. Francie vycítila možnost k zásahu na německém bojišti a zároveň hodlala podpořit Nizozemí v boji za nezávislost a tím oslabit moc španělských i rakouských Habsburků. Kardinál Richelieu počátkem roku 1635 zvýšil diplomatickou aktivitu a započal s přípravami Francie k válečného konfliktu: „25. února 1635 byla uzavřena francouzsko-nizozemská obranná a útočná aliance, namířená proti Španělskému Nizozemí, mír v Compiègne podepřel posledního února Švédsko, v létě dojednané dohody se Savojskem, Mantovou a Parmou měly zaměstnat Španělsko a Rakousko v severní Itálii, Francií zprostředkované příměří ve Stuhmsdorfu¹⁰⁰ oddělilo Polsko od Habsburků a konečně, koncem října, armáda Bernarda Sasko-Výmarského přešla do francouzských služeb.“¹⁰¹

Francie byla připravená vypovědět válku Španělsku (19. května 1635), ale do otevřeného konfliktu s rakouskou větví habsburského rodu vejít nechtěla. Francie tento problém vyřešila znovu Švédskem, které mělo nadále bojovat proti císaři a zároveň pomáhat na hranicích s Francií.

4.2 Pražský mír

Pražský mír byl vyústěním obnovení síly císaře v Německu, neboť mnoho spojenců Švédska již dál nechtělo bojovat nebo nechtěli bojovat na straně někoho, kdo v dané chvíli prohrával a jehož pozice se výrazně zhoršila. Císař Ferdinand II. věděl o neoblíbeném spojení saského kurfiřta Jana Jiřího se Švédskem, a proto na jaře roku 1635 zahájil jednání o uzavření

¹⁰⁰ Mír mezi polsko-litevským soustátím a Švédskem uzavřený 12. září 1635 na dobu 26 a půl roku. Švédsko ztratilo některá území, která získalo po švédsko-polské válce ve 20. letech.

¹⁰¹ POLIŠENSKÝ, s. 214.

separátního míru právě se Saskem. Sasko ochotně přistoupilo k jednání a výsledkem byl pražský mír uzavřený 30. května 1635. Sasko mírem získalo Dolní a Horní Lužici a spojilo se s císařem proti Švédsku a Francii. Císař následně ovládal jednotnou armádu všech německých knížat.

Tento mír dodal potřebnou odvahu císaři a ten byl ochoten vojensky podporovat válku jak ve Francii, tak v Německu s pomocí španělských subsidií.

4.3 Válka v letech 1635-1636

Proces ukončování přátelství mezi Švédskem a jeho bývalými spojenci trval až do října roku 1635. Bannér opustil Sasko a Slezsko a soustředil se na držení pozic v Pomořanech, Meklenbursku, Magdeburgu a části Braniborska. V Magdeburgu shromáždil přibližně 15 000 mužů a 49 děl, jeho druhý nejvyšší velitel, Torstenson, měl dalších 4500 mužů a 2500 koní a malou jednotku, která se zdržovala v Brémách.¹⁰²

Boje pokračovaly neúspěšným útokem Sasů na Havelberg a následně mnohem úspěšnějším útokem na Werben 17. října 1635. Bannér mezitím bojoval proti Janu Jiřímu v Lüneburgu, kde 25. října v bitvě u Ludershausenu úspěšně přepadl Sasy, kteří ztratili 1600 mužů. Saský velitel Baudissin¹⁰³ se snažil zaútočit na Dömitz a ohrozit švédské předmostí na jižním Baltu. Bannér proti Baudissinovi poslal malý oddíl, který Baudissina porazil ještě na cestě k Dömitzu. Saská armáda následně oblehla Magdeburg. Bannér uzavřel rok dobytím Werbenu 25. prosince a osvobozením Magdeburgu. Saská armáda přezimovala ve Wittenbergu, zatímco švédská armáda v Magdeburgu. Torstenson mezitím, od října do prosince, bránil Pomořany proti Marrazinovi. Následně, když se Marrazin rozhodl posílit Jana Jiřího, Torstenson přepadl

¹⁰² GUTHRIE, s. 42-43.

¹⁰³ Ve věku 28 let vstoupil do dánských služeb a bojoval pod Mansfeldem. Po podepsání míru v Lübecku vstoupil do služeb Gustava II. Adolfa, kterého opustil v roce 1634, když sloužil v saské armádě jako polní maršál.

jeho kolonu a zajal 200 vojáků. Poté se spojil s Bannérem a 28. ledna 1636 obsadil Barby poblíž Magdeburgu.¹⁰⁴

V březnu roku 1636 se kancléř Oxenstierna sešel s francouzským vyslancem ve Wismaru a zde dojednali novou smlouvu ohledně placení subsidií: „Francie zaplatila 60 000 tolarů nedoplatek nárokovaný Švédskem ze subsidií ukončených po smrti Gustava II. Adolfa. Peníze umožnily Oxenstiernovi posílit armádu o další čtyři rekrutované britské pluky.“¹⁰⁵ Další podmínkou této smlouvy byla povinnost neuzavírat mír bez Francie. Na tyto podmínky Oxenstierna nehodlal přistoupit, ač mu zajišťovaly vyšší subsidie. Richelieu si byl vědom důležitosti Švédska na německém bojišti, a proto započal se zasíláním subsidií i bez ratifikace smlouvy. Boje se v této fázi války vedly v prostoru mezi řekami Labem a Odrou.

Bannér jako nejvyšší velitel vojsk rozdělil celou armádu na tři menší útvary. První o 12 000 mužích vedl osobně, další vedl skotský velitel Leslie a měl 6000 mužů, poslední čítající rovněž 6000 mužů vedl Wrangel. Jak je patrné, švédskou armádu tvořilo pouhých 24 000 mužů, zatímco samotná saská armáda měla více jak 30 000 mužů. Počátkem dubna opustily armády svá zimoviště a vydaly se plnit bojové plány pro rok 1636.

Postup Jana Jiřího donutil 5. května Bannéra opustit Magdeburg a stáhnout se k Werbenu. Již 18. června byl Magdeburg obležen a 13. července se vzdal obléhatelům. Marrazin podnikl další útok do Pomořan, ale opět bez výrazného úspěchu. Až do 12. srpna zůstával Bannér ve Werbenu, pak jej opustil a rozhodl se spojit své jednotky s jednotkami Leslieho. To se 22. srpna stalo a společné síly se vydaly k Luneburgu. Při svém pochodu se 31. srpna u Salzwedelu potkal s armádou Jana Jiřího, která pochodovala do Saska. Obě armády se zalekly a ustoupily. Hatzfeld mezitím využil Bannérovu

¹⁰⁴ GUTHRIE, s. 43.

¹⁰⁵ WILSON, s. 580.

nepřítomnost a obsadil Werben a Havelberg a po spojení s Marrazinem získal Rathenow a Alt-Brandenburg a posílil svojí pozici v Perleburgu.

Tento sled událostí se Bannérovi nezamlouval, a proto se vydal do Perleburgu, aby zabránil napadení švédského předmostí. Naneštěstí pro Bannéra Hatzfeld odmítl bitvu a Bannér byl nucen opustit pozici, která by mu poskytla bojové výhody, ale žádné logistické. Nový plán útoku provedl Bannér okamžitě a od počátku byl plán úspěšný. Znovudobyl Havelberg 28. září 1636 a Werben oblehl. Situace donutila saskou armádu spojit své jednotky a stáhnout se jižněji přes Pritzwalk a Wittstock. Již 30. září opustil Bannér se svou armádou Werben a vydal se směrem k saské armádě a přesunul se k Wittstocku.¹⁰⁶

Na francouzském bojišti se mezitím opět vydaly armády na svá tažení. Armáda Gallase se zaměřila na Lotrinsko a Burgundsko, Piccolomini a jeho žoldnéři vyrazili v červenci 1636 na Paříž, španělská armáda pod vedení kardinála infanta¹⁰⁷ zaútočila na Pikardii a 14. srpna 1636 obsadila pevnost Corbie u Amiensu, bavorská jízda pronikla do Campiègne: „Francouzským jednotkám se však podařilo tyto útoky odvrátit a švédské armádě, které veleli dva velmi schopní vojevůdci, generálové Bannér a Torsterson, se podařilo porazit 4. října 1636 saskou armádu u Wittstocku. Odtud pak pronikli do Erfurtu a do Lipska.“¹⁰⁸

Ale později se útočné akce zastavily jak na straně Švédů, tak jejich spojenců Francie a Nizozemí. Generálové dávali přednost držení důležitých pozic a měst, místo rozsáhlých vojenských operací, na které již nebylo příliš vojska a zásob. Této taktiky se nedržel Bannér, pokračoval ve vojenském tažení a získal tak Erfurt a oblehl Lipsko. Svá vojska uložil do zimovišť v Torgavě až v březnu roku 1637: „3. III., Drážďany. Aviso. Mezi našimi a

¹⁰⁶ GUTHRIE, s. 45.

¹⁰⁷ Ferdinand Španělský, generální guvernér Jižního Nizozemí a od roku 1620 arcibiskup toledský.

¹⁰⁸ KLÍMA, s. 81.

Pannirem¹⁰⁹ nedošlo dosud k bitvě. U Leisnigu byly srážky silnějších oddílů, při nichž švédové ztratily tři standarty. Wurtzen prý byl zapálen nepřítelem, jenž se silně opevňuje v Eulenbergu a Torgavě. Hatzfeld a (Jan) Götz vyrazili na Leisnig a též odchod zdejších trup se denně očekává; Švédové musí buď udeřit nebo vyklidit zemi, v níž se nemohou déle držet, neboť jest úplně vyčerpaná. Mezi Lipskem a Altenburgem stojí jediná vesnice; všechny ostatní jsou vypáleny. Některé Marazinovy oddíly přitrhly do Bischofswerdy tři míle odtud a potáhnou za Hatzfeldem.¹¹⁰ V průběhu bojů přišla i změna ve vojenské taktice, byla využívána převážně lehká jízda a to přinutilo dělostřelectvo, aby bylo mnohem pohyblivější.

4.4 Gallasova ofenzíva z let 1637-1638

Situace v Německu se výrazně změnila 28. června 1637 s příchodem 20 000 mužů z Porýní pod vedení generála Matyáše Gallase, který se spojil s jednotkami Marrazina: „Jejich papírová síla čítala 45 000 mužů, ačkoli počet 30 000 vypadá mnohem pravděpodobnější.“¹¹¹ Bannér v této době disponoval pouhými 14 000 muži a nemohl se s nově příchozí armádou Gallase měřit. Gallasova taktika byla zřejmá, hodlal porazit Bannérovu armádu a otevřít cestu k Baltskému moři a vyhnat Švédy z tohoto území. Bannér ustupoval na sever, ale Gallas jej pronásledoval a dokonce jej předešel a zavřel mu únikovou cestu, takže byl Bannér lapen mezi Odrou a polskými hranicemi.

Štěstím pro obklíčené vojáky bylo, že jim velel právě Bannér, neboť sérií odvážných přesunů se z obklíčení dostal a následně zamířil k Baltu. Gallas jej pronásledoval a cestou porazil malý oddíl vedený Wranglem a následně obsadil všechny pevnosti včetně Werbeny a Havelbergu. Bannér společně s Wranglem zamířili do Štětína, kam dorazili 21. července 1637.

¹⁰⁹ V pramenech patří jméno Pannir švédskému pol. maršálovi Bannérovi. Dále je uveden jako Paner, Pannier, či Banner.

¹¹⁰ LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1636-1639*, Praha 1954, s. 111-112.

¹¹¹ GUTHRIE, s. 58.

V této chvíli bylo naprosto zbytečné vyzývat Gallase k boji, proto zůstal Bannér v dobře opevněné pevnosti Štětín. Zatímco Bannér doufal v pomoc ze Švédska, Gallas využil situace a během léta a podzimu obsadil celé Pomořany a k přezimování využil Meklenbursko. V této chvíli byla pozice Švédska těsně před zhroucením, ale události následujícího roku měly opět změnit vývoj války.

Situace se pro Bannéra neměla zlepšovat ještě několik dalších měsíců a územní ztráty Švédska stále rostly: „Na jaře roku 1638 byl Bannér připoután ve Štětínu a Stralsundu v Pomořanech, a ve Wismaru a Warnemünde v Meklenbursku. Všechny zisky po bitvě u Wittstocku byl ztraceny, stranou ležel pouze izolovaný Erfurt.“¹¹² Podobná situace byla i na druhém švédském bojišti ve Vestfálsku, kde Leslie držel pouze města Minden, Nienburg, Osnabrück a Vechtu, neboť Hanau obsadila císařská armáda 13. února 1638.

Změna ve válce nastala až ve chvíli, kdy dorazily posily ze Švédska: „Bannér zůstával chycen ve Štětíně do července, kdy dorazily posily 9000 Švédů a 5000 Finů, aby oživily jeho armádu.“¹¹³

4.5 Bannérova ofenzíva z let 1638-1641

V roce 1638 byla obnovena smlouva Francie a Švédska a tím umožněno pokračování válečného konfliktu ve chvíli, kdy bylo Švédsko před definitivní porážkou v Německu: „Francie uzavřela 6. března 1638 v Hamburku dohodu se Švédskem, podle níž měla na severu Německa bojovat francouzská armáda, na východě a na jihu švédská armáda. Francie přislíbila Švédsku stejnou finanční pomoc jako dříve a obě smluvní strany se zavázaly jednat jen společně při mírových rozhovorech s nepřítelem.“¹¹⁴ Počátkem roku 1638 se podařilo Bernardu Sasko-Výmarskému s pomocí Francouzů dobýt pevnost Breisach a obsadit Breisgau a Alsasko. Bernard Sasko-Výmarský ale

¹¹² GUTHRIE, s. 59.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ KLÍMA, s. 82.

náhle v roce 1638 zemřel na neštovice a jeho vojsko přešlo do francouzských služeb.

Když v červenci dorazily posily pro švédského generála Bannéra, situace se na německém bojišti vyrovnala, Bannér měl možnost opustit Štětín, což učinil 10. srpna s 21 000 muži a 11 000 koňmi. Gallas se v této chvíli dostal do nevýhodné pozice, neboť neměl pohromadě dostatek vojáků, aby zastavil takto mohutné nepřátelské uskupení a zároveň nemohl jednotky soustředit, neboť by je nedokázal uživit. V této chvíli se stal obětí vlastní strategie a byl nucen pozorovat, jak své předešlé válečné zisky ztrácí. Bannér porazil Marrazina v bitvě u Neuklosteru 30. listopadu. Mezitím švédská armáda získala nazpět Pomořansko a Bannér se uchýlil do zimovišť, než započal další zimní ofenzívu (1. ledna 1639). Vydal se s 18 000 muži přes Meklenbursko a Lauenbursko směrem do Saska.

Na cestě do Saska narazil na malý oddíl německých vojáků: „Malý oddíl německých jednotek (4-5000 mužů) pod vedením saského plukovníka Trauditsche byl rozdrčen v druhé bitvě u Lützen.“¹¹⁵ Švédská armáda pokračovala v tažení Saskem: „Švédský generál Bannér pronásledoval od ledna 1639 saskou armádu až do Drážďan. Nato porazil císařské vojsko u Saské Kamenice¹¹⁶ a pronikl do Čech.“¹¹⁷ Po dobytí Freibergu a otevření cesty do Čech, kam Bannér mířil, obdržel dvě zprávy od českých zástupců v zemi: „Přil. 1. 23. IV., hl. kvartýr u Freibergu. Generál a pol. maršál v Německu, generál. gubernátor v Pomořanech Jan Baner. Neplechami, které tropí potulující se vojáci, jest obyvatelstvo velmi obtěžováno. Vrchnosti a poddaní ať všude takové vojáky vyzvou, by se hned vrátili k svým tělesům; kdyby se zdráhali tak učinit, budiž to oznámeno v nejbližší švédské garnisoně, aby

¹¹⁵ GUTHRIE, s. 60.

¹¹⁶ Též Chemnitz.

¹¹⁷ KLÍMA, s. 82.

výtržníci mohli být stíháni a po zásluze potrestáni.¹¹⁸ Druhá zpráva byla výzvou k udržení armády od plenění: „Příl. 2. 24. IV., hl. kvartýr u Freibergu. Týž. Dobytá vítězství mu umožňují vstoupit do Čech a pronásledovat zde poraženého nepřítele. Vojsko ať při tom upustí od obvyklého loupení, pálení a jiných násilností, neboť pol. maršál hodlá v Čechách osvobodit tamní obyvatelstvo utiskované papeženci pro víru. Nejvyšší a ostatní velitelé ať drží proto své vojáky pohromadě a nevysílají partaje leč se svolením generality. Přestupníci ať se tentokráte nespolehají, že proti nim bude postupováno tak mírně jako dříve.“¹¹⁹

Začátkem dubna Bannér překročil hranice Čech a vydal se ku Praze, kterou měl v úmyslu dobýt: „Švédové se dne 28. dubna zmocnili Litoměřic a 27. května obsadili svou jízdou St. Boleslav. Pokusiv se pak marně o dobytí Prahy, ustoupil Bannér 2. července k Brandýsu n. L., opanoval město i zámek, a počítaje asi s delším pobytem a chtěje míti operační základnu proti Praze, počal z Brandýsa n. L. i ze St. Boleslavě zřizovati veliký tábor pro své vojsko.“¹²⁰ Pozice Švédska dosáhla stavu jako před bitvou u Nördlingen, ale pro získání Prahy neměl Bannér dostatek mužů, neboť císařův mladší bratr arcivévoda Leopold Vilém shromáždil u Prahy 30 000 mužů: „Bez Prahy nemohl Bannér zůstat v Čechách. V říjnu se změnil z osvoboditele na ničitele a zpustošil třetinu království, v nejhorším ničení k dnešnímu dni, v marné naději, že zastraší císaře.“¹²¹

Následně do Čech dorazila další armáda pod vedením Piccolominiho z Flander s 15 000 muži. To přimělo císařské použít Bannérovu taktiku zimních bojů, která začala 26. ledna 1640 a Bannér byl nucen ustoupit se zbytky své armády do Saska.

¹¹⁸ LÍVA, s. 279.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 279-280.

¹²⁰ ZUMAN, František, *Švédský tábor v Brandýse n. l. a v st. Boleslavi*, Praha 1934, s. 3.

¹²¹ WILSON, s. 615.

Bannér následně přišel s dalším plánem útoku, tentokrát na Erfurt. S armádou čítající 16 000 mužů se vydal právě tam, ale poblíž Erfurtu se nacházela Piccolominiho armáda, která blokovala cestu do Bavorska. Tato armáda byla zde dobře opevněna, a proto se Bannér zdráhal, po zkušenosti u Wittstocku, zaútočit. Přesto se obě armády utkaly v bojích mezi 17. a 20. květnem 1640. Bannér se stáhl a vydal se k Rýnu, jeho pohyb rozdělil císařskou armádu a 23. června se mohl vrátit do Erfurtu. Zde očekával francouzsko-výmarské posily, ale ty nedorazily, tak se rozhodl pro další zimní ofenzívu.

Operace začaly ještě v prosinci 1640, ale Bannérova armáda čítala méně jak 10 000 mužů. Přes počáteční nevýhodu získal Bannér překvapivě Řezno 26. ledna 1641, kde se mohl velice dobře opevnit. Nicméně další spojení císařské armády arcivévody Leopolda Viléma, Piccolominiho a Mercyho, která čítala 18 000 mužů, 13 000 koní a 40 děl, přinutilo Bannéra ke stažení k Bamberku. Spojená císařská armáda se vydala proti Bannérovi a ten obětoval opevnění u Neuenburgu, aby mohl se zbytky armády uprchnout až k Halberstadtu: „Zde se Bannér setkal s Jiřím z Lüneburgu, který znova zvažoval změnu stran. Nicméně jednání byla zrušena když Bannér a Jiří zemřeli na otravu jídlem 20. května¹²² 1641. Šokovaní, napůl nevěřící Bannérovi zahořklí veteráni oslavovali jeho odchod obecnou vzpourou.“¹²³ Bylo nutné dosadit nového vrchního velitele: „Jeho nástupcem ve funkci vrchního velitele švédské armády se stal generál hrabě Lennart Torstenson.“¹²⁴

V roce 1641 se Francie a Švédsko dohodly na novém prodloužení spojenecké smlouvy v Hamburku ze dne 30. června, kde se zavázaly, že společenství bude trvat až do konce války. Následně začaly obě mocnosti

¹²² Datum úmrtí se v publikacích liší. Wilson uvádí datum smrti 10. května, ostatní použitá literatura zmiňuje pouze květen.

¹²³ GUTRHIE, s. 61.

¹²⁴ KLÍMA, s. 83.

uvažovat o přípravě mírové konference. Postavení obou mocností nesnížilo ani úmrtí kardinála Richelieu, jehož nástupcem se stal kardinál Mazarin.

4.6 Torstensonova válka 1642-1645

Nový vrchní velitel švédské armády byl dobře znám v Čechách a na Moravě: „Švédové pod Torstensonem podnikli od roku 1637 několik překvapivých výpadů do Čech, Moravy a Slezska, jež začaly upoutávat pozornost generálů i veřejného mínění.“¹²⁵

Válka pokračovala a již 29. června bojovaly jednotky pod velením Königsmarka v bitvě u Wolfenbüttelu. Tuto bitvu vyhrál, ale postupné zběhnutí brunšvických vévodů celou kampaň prakticky anulovalo. Torstenson se poprvé setkal se svou novou armádou až 25. listopadu 1641. Tuto armádu zmítanou vzpourou rychle zorganizoval pomocí 180 000 tolarů, které jim bylo Švédsko dlužno a také pomocí 8000 rodilých Švédů, kteří by jakoukoliv vzpuru okamžitě řešili silou. V roce 1641 již nepodnikl žádné bojové akce a uchýlil se do zimovišť, nejdříve ve Vestfálsku a následně ve Salzwedelu.

Císařská armáda se mezitím shromáždila a již počátkem února vyrazila ze svých zimovišť proti Torstensonovi. Císařští doufali, že je armáda neukázněná a bez velení a její porážka bude snadná. Torstenson díky výzvědné službě Königsmarka zjistil, že se císařská armáda dala do pohybu, a proto přesunul vlastní armádu do opevněného tábora Arendsee-Seestadt, kde byl výborně chráněn. Arcivévoda Leopold se snažil obejít Torstensonovo postavení, ale našel pouze zdevastovanou zemi pokrytou sněhem, kde jeho jednotky strádaly. Proto se celá císařská armáda vrátila v březnu zpátky do Eislebenu. Po této nezdařené akci zjistili císařští nejen to, že švédská armáda již má nového velitele, ale i to, jak bude pokračovat ve válce: „Nějak zvlášť se

¹²⁵ POLIŠENSKÝ, s. 218.

nepřipravovaly na útok, tak nějak to tvořilo názor, že Torstenson je obranný generál.¹²⁶

Torstenson obnovil myšlenku na dobytí Vídně a snažil se zasáhnout císařská vojska na velice citlivém místě. Pro tento plán vybral cestu přes Slezsko a Moravu, která byla chráněna mnoha pevnostmi. Postup plánoval v průběhu února a března, 5. dubna 1642 se vypravil se svou armádou východním směrem přes Labe do Dolní Lužice, která se vzdala švédským jednotkám 17. dubna: „Poté pokračoval k Sorau,¹²⁷ poblíž Saganu,¹²⁸ kde se spojil s Stalhanskem.“¹²⁹ Již 1. května oblehl město Glogau¹³⁰ ve Slezsku, bráněné početnou posádkou a dobře zásobované jídlem i střelivem.

Torstenson se rozhodl město obléhat, ale zprávy o blížící se císařské armádě ho přinutily k útoku na město. Ten proběhl 4. května a město bylo dobyt se ztrátou 200 švédských vojáků. To otevřelo Torstensonovi cestu přes celé Slezsko, které získal prakticky bez bitvy: „Úspěch nepřátelské armády demoralizoval císařskou obranu v provincii. František¹³¹ zůstal nehybný, zatímco Torstenson triumfálně pochodoval přes města Steinau,¹³² Leubus,¹³³ Paechwitz,¹³⁴ Jauer¹³⁵ a Striegau,¹³⁶ každé město se vzdalo bez boje, Liegnitz,¹³⁷ který odporoval, obešli. Jeho cílem byla malá pevnost Schweidnitz,¹³⁸ strategická spojnice mezi Slezskem a Čechami.“¹³⁹

¹²⁶ GUTHRIE, s. 106.

¹²⁷ Český Žarov, polsky Żary.

¹²⁸ Český Zaháň, polsky Żagań.

¹²⁹ GUTHRIE, s. 107.

¹³⁰ Český Hlohov, polsky Głogów.

¹³¹ František Albert Sasko-Lauenburský.

¹³² Stonava.

¹³³ Polsky Lubiąż.

¹³⁴ Polsky Prochowice.

¹³⁵ Polsky Jawor

¹³⁶ Polsky Strzegom, český Stříhom.

¹³⁷ Polsky Legnica, český Lehnice.

¹³⁸ Polsky Świdnica, český Svídnice.

¹³⁹ GUTHRIE, s. 107.

František se měl spojit s Piccolominim, ale Königsmark mu v tom zabránil. Torstenson se mezitím opevnil na kopci východně od Svídnice a později se k němu připojil právě Königsmark. Dne 31. května zde proběhla bitva mezi Františkem a Torstensonem, ve které vyhrál švédský vrchní velitel. Následně 3. června byla dobytá i Svídnice. Torstenson se poté vydal s polovinou armády na Olomouc. Olomouc měla sloužit jako důležitý opěrný bod pro výboje do Čech, ale také na Vídeň: „26. VI., pol. ležení před Břehem. Říš. rada, generál a pol. maršál v Německu a generál. guvernér v Pomořanech Linnardt Torstenson. Všem vyšším i nižším důstojníkům jakož i jízdám a pěším vojákům se ukládá šetřit této salvy guardie čili ochráněho listu nebo jeho ověřených kopií, t. j. zdržovat se jakýchkoli násilností, svémocného kvartýrování, ukládání kontribucí. pálení, plenění, odhánění dobytka a odnímání obilí. Přestupníci budou trestáni na těle i na hrdle (tištěný s vlastnoručním podpisem, německy).“¹⁴⁰ Tento rozkaz dokládá důležitost Olomouce pro švédské jednotky a pro další průběh bojů.

Olomouc byla krátce obléhána mezi 11. a 14. červnem a poté se vzdala. Zde byl Torstenson silně zásobován místním obyvatelstvem, které se vzbouřilo proti svým pánům. Další důležité pevnosti vybudoval Torstenson ve Slezsku.

Tento rychlý postup vyvolal ve Vídni paniku, která pomohla k shromáždění 20 000 armády. Ta se snažila získat ztracené pozice nazpět, což mělo za následek akce u Opavy 25. července 1642. Torstenson neměl dostatek mužů a proto se stáhl až do Góry ve Slezsku: „Nicméně císařský neúspěch při dobytí Olomouce, dal Švédsku základnu hluboko v habsburském území, která zůstala hrozbou až do konce války.“¹⁴¹ V průběhu září se Torstenson několikrát pokusil přimět arcivévodu Leopolda k bitvě, ale ten odmítl i přes fakt, že měl téměř dvojnásobný počet vojáků. Proto se raději stáhl na lepší

¹⁴⁰ LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1640-1642*, Praha 1955, s. 316.

¹⁴¹ WILSON, s. 636.

pozice, kde si Torstenson své útoky rozmyslel, stáhl se a 17. října opustil Žitavu a přesunul se přes Lužici do Saska.

V Sasku oblehl Lipsko 27. října, ale ač prolomil hradby nevydal rozkaz k útoku. U Lipska se k Torstensonovi opět přidal Königsmark a také jednotky z Erfurtu. Pohyb císařské armády směrem k němu jej přinutil, aby zrušil obléhání Lipska a přesunul se na východ od města, kde se hodlal opevnit, nicméně, když byl nepřítel na dohled, zjistil, že nemá žádnou únikovou cestu. Proto se rozhodl k dalšímu ústupu a ještě téže noci 1. listopadu se obě armády přiblížily k Breitenfeldu: „Jeho vojsko porazilo 2. listopadu 1642 u Breitenfeldu armádu saského kurfiřta, které velel generál Ottavio Piccolomini. Byla to zničující porážka.“¹⁴² Jak uvádí Guthrie: „Byla to poslední velká bitva války, poslední ve které bojovalo 20 000 mužů na každé straně.“¹⁴³ Po této bitvě se 7. prosince vzdalo Lipsko a Torstenson připravoval plán, jak pokračovat dále.

V lednu se pokusil dobýt poslední pevnost v Sasku, kterou byl Freiburg. To se mu nedařilo, a když 27. února dorazila další císařská armáda, rozhodl se k uložení armády do zimoviště v Elsterwedě, kam dorazil 13. března. Koncem března Torstensova armáda opustila zimoviště a vydala se přes Lužici do Čech, kam dorazila koncem dubna. Švédské vojsko vyrazilo s rekvírovaným proviantem k oběma pevnostem, které v Čechách drželo a obnovilo svůj rok starý plán na dobytí Vídně. „Dne 24. června pobořili Prostějov, o dva dny později vzali útokem Kroměříž a 3. července přirazili k Tovačovu, kde se po kapitulaci tamější posádky položili táborem.“¹⁴⁴ Zde také příliš dlouho nezůstali a okolnosti je přinutily pokračovat v postupu: „Po jednoměsíčním pobytu donutil nedostatek proviantu, jakož i nemoci, jimiž vojsko v této močálovité krajině trpělo, Torstensona k novému rozhodnutí: 3.

¹⁴² KLÍMA, s. 83.

¹⁴³ GUTHRIE, s. 121.

¹⁴⁴ TETOUR, Bohuslav, „Švédské šance“ u Přerova, Praha 1934, s.4.

srpna opustil své ležení u Tovačova, překročil řeku Moravu, táhl troubeckými lesy přes Vlkoš a Věžky a položil se nejprve nad Újezdcem na táhlém hřbetě vrcholícím trig. 298 a v nejbližších dnech, když jeho generálmajor Mortaigne dobyl Přerova, počal budovati pevný tábor v prostoru u Horní Moštěnice.¹⁴⁵

Ale ani zde dlouho nezůstali: „V moštěnickém táboře zůstali Švédové až do 1. září. Jejich vojsko v té době sice mělo 38 pluků rejtářů a 15 pluků pěchoty, avšak jeho početní stavy byly tak slabé, že úhrnný počet činil jen 13 000 mužů; mimoto bylo demoralisováno hlavně tím, že nebylo dostatek peněz na výplatu žoldu a že se menší podniky Švédům nedařily.“¹⁴⁶ Torstenson se snažil s Gallasem střetnout i přesto, že měl méně mužů, ale váhavý Gallas i přes nespokojenost císařského dvora zůstával nečinný. To mělo za následek, že Torstenson opustil tábor a překročil řeku Moravu k Tovačovu: „Švédové Horní Moštěnici vypálili, takže z 62 usedlostí zůstalo jen 8 domů, a úplně rozbořili tvrz, která stávala na místě nynějšího zámku (v němž je nyní obecní úřad a školy).“¹⁴⁷

Švédský vrchní velitel prahl po bitvě, ale jeho soupeř byl neoblomný: „Dne 1. září se Torstenson objevil před samým táborem císařských u Popůvek. Poněvadž však Gallas ani tentokrát výzvu k boji nepřijal, pustil se Torstenson k Vyškovu, dobyl města 3. září a rozeslav velké tlupy jezdeckva k Slavkovu, Hustopečím a Mikulovu, přirazil ještě téhož dne svým předvojem k Brnu.“¹⁴⁸ Po tomto nezdaru se nedařilo ani u Brna, a proto jej opustil a v říjnu dorazil do Slezska, následován Gallasem v uctivé vzdálenosti.

Koncem roku 1643 vypukla válka mezi Švédskem a Dánskem, kam byl povolán i se svojí armádou generál Torstenson: „Opět se jednalo o to, kdo

¹⁴⁵ TETOUR, s. 4.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 5.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 5-6.

bude mít rozhodující moc v *Dominiu maris baltici*‘.¹⁴⁹ Dánsko bylo poraženo a oslabeno, neboť v následné mírové smlouvě z Brömsebro muselo Švédsku postoupit ostrovy Ösel a Gotland a uznat zábor na severu. Švédsko se tak stalo pánem nad Sundem a tím si uvolnilo cestu pro své obchodní lodě na západ.

Po vítězství nad Dánskem se Torstensonova armáda vydala zpět do Německa a do Čech. U města Magdeburg se střetla se saskou armádou, které velel generál Gallas. Zde Sasy porazili: „Porážka znamenala také konec jeho působnosti jako velitele v dlouhé válce.“¹⁵⁰ Švédská armáda dále pokračovala na jih.

V roce 1645 se přesunuly boje do západních a jižních Čech, obzvláště do oblasti měst Horažďovic, Strakonice a Písku. Zde také 2. března překročili řeku Vltavu a pokračovali dále na východ. Hatzfeldova armáda, která měla tomuto přechodu zabránit se vydala švédskou armádu pronásledovat a již 4. března byla v Táboře. Následujícího dne se Hatzfeld opevnil na kopcích poblíž vesnice Jankov. Bitva, která se odehrála 6. března na zdejších kopcích, patří mezi nejkrvavější i vzhledem k tomu, kolik mužů se jí účastnilo. Následovalo, jako v drtivém množství případů, placení tributů za ponechání vesnic bez rabování a také probíhalo umístování jednotek: „Příl. 1. 7. III., hl. kvartýr Jihlava. Torstensonův asignační list, jímž se přikazují Čáslavský a Kouřimský kraj k vydržování jízdních pluků nejvyšších Hammersteina, Buttlera a barona D. (opis, německy).“¹⁵¹ Po Jankovském vítězství pokračovali do Rakouska směrem na Vídeň. Jeho armáda se zastavila až 50 km od Vídně: „V této situaci napsal císař Ferdinand III. španělskému králi Filipu IV.: „Jsem bez peněz, bez lidu a bez generálů. Prosím Vaši Jasnost, aby mne v této nouzi neopouštěla.“¹⁵² V roce 1645 měl Torstenson na dosah další dvě velká vítězství, ale ani jednoho již nedosáhl, na Vídeň nezaútočil a Brno se ubránilo

¹⁴⁹ KLÍMA, s. 84.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1643-1645*, Praha 1955, s. 320.

¹⁵² KLÍMA, s. 84.

a ušetřilo mu největší porážku jeho kariéry. Nakonec 23. prosince předal velení nad armádou polnímu maršálovi Karlu Gustavu Wrangelovi.

4.7 Poslední roky války

Ani poslední tři roky války nebyly ochuzeny o bojové akce, ač již probíhala jednání ve vestfálských městech Osnabrücku a Münsteru: „V červenci 1646 pronikla francouzská armáda za velení generála Turenna a švédská armáda za velení generála Wrangela do Bavorska. Jako už několikrát předtím i tentokrát byla země vyloupena a zpustošena.“¹⁵³ To přimělo 14. března 1647 Maxmiliána Bavorského k podepsání příměří, které ale následujícího roku porušil.

Porušení příměří Bavorskem se nevyhnulo následné odplatě: „Švédská armáda, které velel generál Wrangel, měla svá zimní ležení ve Vestfálsku a v Dolním Sasku. Odtud se na počátku roku 1648 v síle 24 000 mužů vydala na jih. Ve Francích se spojila s francouzskou armádou, jíž velel generál Turenne a která čítala 8000 mužů. Obě armády táhly společně do Bavor, kde 11. května 1648 porazily císařskou a bavorskou armádu u Zusmarshausenu blízko Augšpurku. Zbytky obou poražených armád prchaly přes řeku Inn do Rakouska. Bavorsko bylo opět obsazeno Francouzi a Švédy – a pochopitelně opět vyloupeno. Také Maxmilián Bavorský musel utéci a našel útočiště v Salcburku.“¹⁵⁴

Další švédská armáda pod vedením generála Wittenberga dostala rozkaz, aby se pokusila o útok na Vídeň. Tento útok se nezdařil, neboť armádě v něm zabránil rozvodněný Dunaj. To přimělo generála Königsmarka k útoku na Prahu. Praha byla po zdoluhavých manévrech přepadena: „Praha byla ukolébána v plnou bezpečnost. Císař slavil 25. července v Inšpruku sňatek s druhou svou chotí, arcikněžnou Marií Leopoldinou Tyrolskou, a v Praze byly

¹⁵³ KLÍMA, s. 85.

¹⁵⁴ Tamtéž.

téhož dne uspořádány z té příčiny slavnosti, k nimž se sjelo z venkova mnoho šlechty. Vypalování ohňostrojů se protáhlo až do půlnoci, kdy se teprve přečetní diváci odebrali do svých příbytků. Shoda okolností byla tedy Königsmarkovi všestranně příznivá.¹⁵⁵ Königsmark obsadil Hradčany a Malou Stranu a prakticky ovládal celý levý břeh řeky Vltavy: „Zmocnil se přitom mnoha vzácných obrazů na Hradě i ve šlechtických palácích. Byl zajat i pražský arcibiskup, kardinál Arnošt Jiří z Harrachu. Obsazení části Prahy přimělo švédského vrchního velitele Karla Gustava, že se rozhodl táhnout se 7000 vojáků do Prahy a celou ji okupovat. Obyvatelé Starého Města se obávali obsazení svého města Švédy, kteří vyplenili všechny města, jimiž táhli. Proto se Pražané bránili a uzavřeli cestu přes Karlův most, takže se Švédům nepodařilo proniknout na pravý břeh Vltavy.“¹⁵⁶ I po uzavření míru v Münsteru se pokoušel generál Karel Gustav dobýt Prahu, ale neúspěšně. Tím skončila třicetiletá války v místě, kde před třiceti lety započala stavovským povstáním.

¹⁵⁵ LÍVA, Václav, *Bouře nad Prahou, aneb, Švédové před Prahou a v Praze r. 1648*, Praha 1948, s. 44.

¹⁵⁶ KLÍMA, s. 85.

5 Vestfálský mír

Mírová jednání byla vedena ve městech Münsteru, mezi Francií a císařem, a v Osnabrücku, mezi Švédskem a císařem. Jednání mezi císařem a Švédy trvala více jak pět let a v roce 1648 se blížila ke svému konci. Dlouhou dobu se Švédští vyjednaváci, v čele s Axelem Oxenstiernou, snažili o řešení české otázky, neboť i z tohoto důvodu vstupoval Gustav II. Adolf do války. Vzhledem k neustálému prodlužování válečného konfliktu se priority švédských vyjednavců postupně měnily. Hlavním bodem jednání bylo vyplacení vlastních vojáků. Právě tento bod, který narůstal během války, byl vyvážen císařským návrhem na uvedení věcí do původního stavu k roku 1627.

V dalších bodech se řešily převážně územní, politické a náboženské změny v celé německé říši. Asi nejdůležitějším bodem v mírové smlouvě v rámci náboženství bylo obnovení pravidla „*cuius regio, eius religio*“ a uznání kalvinismu. V rámci územních změn Švédsko získalo Západní Pomořany, byla uznána nezávislost Brém, braniborské zisky Zadních Pomořan a dalších čtyř biskupství, a v neposlední řadě francouzské zisky v Lotrinsku a Alsasku.

Mezi politické změny v Říši se řadí švédský zisk tří hlasů na kurfiřtském sněmu. Bavorsko získalo kurfiřtský hlas falckého kurfiřtství. Nově byl zaveden osmý hlas na sněmu kurfiřtů pro syna Fridricha Falckého, Karla I. Ludvíka, který zároveň podstoupil Horní Falc Maxmiliánovi I. Bavorskému a ponechal si Falc Dolní, která leží u Rýna.

„Tyto úmluvy byly 6. srpna spojeny v dohodu, která byla v podstatě Osnabrückým mírem. Švédsko pokračovalo v bojích kvůli Francii, která stále nepřijala mír a také proto, že chtěl Karel Gustav Wrangel vyloupit Prahu.“¹⁵⁷ Válka oficiálně skončila 24. října 1648 podpisem smluv mezi všemi účastníky konfliktu.

¹⁵⁷ WILSON, s. 746.

6 Závěr

Účast Švédska ve třicetileté válce zásadním způsobem ovlivnila průběh tohoto konfliktu. Švédská diplomacie se od počátku invaze snažila získat spojence v severním Německu, což se s přibývajícimi vojenskými úspěchy dařilo. Za necelé dva roky se císař Ferdinand II. ocitl na prahu porážky od nepřítele, kterého doposud neznal, a který se měl pro toto století stát jednou z předních evropských mocností. Tragédie u Lützen, v podobě smrti krále Gustava II. Adolfa, na krátký čas omezila schopnost sjednotit politické a vojenské cíle. Tohoto úkolu se zhostil kancléř Axel Oxenstierna, ale i přes jeho snažení a znalost králových postupů, vliv Švédska v německé válce postupně klesal, obzvláště po bitvě u Nördlingen.

Jistým obratem se stalo spojenectví s Francií, která poskytla finanční podporu pro další vedení války a zároveň se účastnila bojů na západní hranici Německé říše. Francouzský zásah do třicetileté války umožnil Švédsku zkonsolidovat vojenské síly a udržet životně důležité baltské předmostí, které zajišťovalo potřebné zázemí pro vojenské jednotky. Následná vojenská tažení, pod vedením generála Bannéra, přinesla postupné dílčí úspěchy. Bannér vynikal jako skvělý stratég a jeho způsob vedení války v zimě se stal pro jeho následovníky vzorem. Po Bannérově smrti se vrchním velitelem stal generál Torstenson a i jeho strategické schopnosti předčily schopnosti císařových generálů. Torstensonovy úspěchy na území Čech a ohrožení Vídně znovu přivedly císaře Ferdinanda III. na pokraj porážky. Až podepsání mírové smlouvy v Osnabrückeru ukončilo špatnou situaci císařských jednotek. Švédsko vyšlo společně s Francií z třicetileté války jako vítěz a po klidném období, za vlády královny Kristiny, se obnovila expanzivní politika této nové mocnosti v severní Evropě.

Vliv Švédska na průběh třicetileté války byl značný, po dlouhých 18 let válčilo proti jedné z předních mocností té doby. Velký vliv na počátek německé kampaně měl bezesporu král Gustav II. Adolf, který po celou dobu

své vlády vedl války. Jeho schopností na poli politickém a vojenském nedosahoval žádný ze soudobých panovníků. Nebýt zároveň vynikajících vojenských schopností generálů, nejspíš by Švédsko po tak dlouhou dobu v konfliktu nevydrželo. Nezanedbatelnou zásluhu na úspěchu švédského tažení má i osoba kancléře Oxenstierny, který řídil po celou dobu války diplomatická jednání v Německu, ale také vedl Říšskou radu za nezletilou královnu Kristinu. Díky svému politickému a diplomatickému umu se stal jednou z nejdůležitějších osob švédské historie.

Švédsko se během třicetileté války proměnilo v jednu z předních velmocí Evropy, díky králi Gustavu II. Adolfovi a v následujících letech Axelu Oxenstiernovi. Nemalý podíl na úspěchu Německé války mají i generálové, kteří svojí iniciativou na bojišti změnili průběh bitev a často i války. Zisky Švédska byly, co se týče území, značné. Připojení Předních Pomořan, Wismaru a bývalého arcibiskupství brémského a biskupství verdenského, zajistilo této severské zemi účast na říšském sněmu a díky tomu mohla zasahovat do říšské politiky.

7 Seznam použité literatury

- AHNLUND, Nils, *Gustav Adolf král švédský*, Praha 1939.
- GUTHRIE, William P., *The later thirty years war: from the battle of Wittstock to the Treaty of Westphalia*, Westport 2003.
- KLÍMA, Arnošt, *Dlouhá válka: 1618-1648*, Praha 2000.
- KLUČINA, Petr, *Třicetiletá válka: obraz doby 1618-1648*, Praha 2000.
- LÍVA, Václav, *Bouře nad Prahou, aneb, Švédové před Prahou a v Praze r. 1648*, Praha 1948.
- LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1636-1639*, Praha 1954.
- LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1640-1642*, Praha 1955.
- LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války 1643-1645*, Praha 1955.
- MARTÍNEK, František, *Bitva u Lützenu 16. listopadu 1632*, Praha 1933.
- MUNCK, Thomas, *Evropa sedmnáctého století 1598-1700*, Praha 2002.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a evropská krize 17. století*, Praha 1970.
- ROBERTS, Michael, *Gustavus Adolphus and the rise of Sweden*, London 1973.
- TETOUR, Bohuslav, „*Švédské šance*“ u Přerova, Praha 1934.
- WILSON, Peter H., *Europe's tragedy: a history of the Thirty Years War*, London 2009.
- ZUMAN, František, *Švédský tábor v Brandýse nad Labem a ve Staré Boleslavi*, Praha 1934.

8 Summary

Swedish participation in the Thirty Years' War was a major milestone in the European conflict. During the conflict, a number of changes led to the first modern war in history, while the religious question was simply a pretext for war. Under the leadership of King Gustav II. Adolf Swedish units achieved great victories that led to the acquisition of the Baltic bridgehead. Subsequently, Sweden managed to get allies, who together with Gustav II. Adolf continued the war in Germany. After the victory at Breitenfeld in 1631 on the side of Gustav II. Adolf gained more allies and king's position looked unassailable. After the king's death at the battle of Lützen in 1632, the position of Sweden deteriorated to such extent that led to the collapse of Heilbronns League. After the death of the king only Chancellor Axel Oxenstierna was able to continue the war. This leading Swedish statesman was able to coordinate diplomatic negotiations and military actions so that the loss of King Gustav II. Adolf was in the later years of the war less severe. The disastrous defeat at Nördlingen in 1634 nearly finished the Swedish participation in the war.

In 1635 an alliance with France led to a strengthening of the Sweden's position, which could continue the war. Military successes of General Banner lead to the restoration of positions in northern Germany until 1637, when the initiative took the Imperial general Gallas. In the following year war continued Banner's offensive ended by his death in 1641. The command of Swedish troops took General Torstenson over. During the last phase of war he several times threatened Vienna. In the last year of war Swedish troops almost occupied Bohemia and their activities were directed to the occupation of Prague. They were stopped by peace treaties signed in Westphalia.